

MAGYAR

PROTESTANS . EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

KILENCEDIK ÉVFOLYAM.

X-dik füzet.

1878.

Október.

I.

Tormássy János református szuperintendens kivonatos dolgozata a pesti vallásügyi bizottság munkálataiból.

(Folytatás.)

A XXVI. cikkelyre tartozó gravamenek.

Mind a két rész megismeri, hogy a soproni két cikkely közt összeköttetés van; de mi az összeköttetés, abban meg nem egyeznek. A Leopoldinához-ragaszkodó clerusnak tört-szakt, a privátum exercitiumot meg kellett állapítani, — tehát arra tekerni a 25-dik cikkelyt, ha szintén úgy kell is azt magyarázni, amint még Európában a privátum exercitium soha nem magyaráztatott. A 26-ik cikkelyben pedig ám tegyük a publicum exercitiumot, mivel ezt kihagyni nem tudjuk, de úgy tegyük, hogy egyedül a cikkelyben nevezett helyekre tartozzék. Így gondolkodott a Clerus, és ezt a gondolatot szokása ellen okoskodással szépítette e formán: Világos, hogy ezeken a szókon kezdődő 26-ik cikk ad hoc, ráadást ad a 25. cikkelyre. Mivel pedig a tökéletesre ráadást adni sem kell,

sem szokás; következik, hogy a 25-ik cikk a *privatum* a 26 a *publicum exercitium*ról szól.

Replica. A major és minor igaz; csak a *consequentia* rosz. Ugyanis a római papi értelemben vett *privatum exercitium* nem egyéb lévén a természeti vallásoskodásnál, azt emberi törvény sem adhatja, sem el nem veheti. A midőn a 25-ik cikk vagy semmit sem ad, vagy nem azt, amit a Clerus *privatum exercitium*nak nevez. Valósággal ad az a cikkely vallásgyakorlatot, még pedig *publicum exercitium*ot ad, mégis kevesebbet ad, mint a 26-ik cikk. Ez amarra ráadást tesz, a *publicum exercitium*hoz, mely a házakban, a csűrökben, sőt az ég alatt is meglehet, ut supra, mégis *publicum* marad. Templomokat, iskolákat, parochiákat enged, melyel a *publicum exercitium* szépül, szembetűnőbb, és alkalmasabb léssen.

De a *publicum exercitium*ot mindenütt és mindenekre kiterjesztő 25-ik cikk jótéteményét sem meg nem határozza, sem nem kisebbiti. Példa erre a nemesi szabadság. Egy *praerogativa*val élnek minden nemesek, akármely rangban, hivatalban legyenek; de a földesurak sokkal *commodabb* és *tetszhetőbben* élnek azzal, mint az ármálisták, kiknek jószág nélkül adatott a nemesség; azonban ez a jószággal való bírás a nemesi just az ármálistákra nézve sem el nem ronthatja, sem nem kisebbiti.

A Clerusnak a soproni két cikkelyek felől való értelmét eképen röviden előadván, következnek az *evangelicusok gravamen*jei.

1-ső *gravamen*. A 26-ik cikk világos rendelkezése ellenére nem adják vissza a tőlünk épített templomokat. T. i. az *articulus* értelmé szerint háromféle módon juthatunk mi templomaink bírására, vagy maradhatunk azoknak a bírásában. 1-ször úgy, hogy a tőlünk épített, de elvett templomok nekünk visszaadattassanak, ha még római módon föl nem szenteltettek; 2-szor úgy, hogy az ő kezöknél maradott templomaink helyett *fundusok* szakasztassanak ki, új templomok építésére; 3-szor úgy, ha most *actu birtokában* vagyunk a templomnak.

Immár az első rendbéli vissza-nem adott templomokra

nézve felelte a Clerus: azért nem adattak vissza, mert már vagy felszenteltettek, vagy az építésben a catholicusok segíték a mieinket; vagy azért nem adattak, mert a *salvum jussal* bíró földesurak nem engedték; vagy azért nem, mert már ők azoknak birtokosivá lettek.

Replica. Sem az együttépítés, sem a felszentelés, meg nem bizonyított, mert az, hogy mise szolgáltatott benne, azokat fel nem szentelte, mivel sátorokban is szolgáltatik az, a földesuri jogról láss feljebb; az actualis usust a cikkely elrontja.

2-ik gravamen. A XI vármegyékben vagy nem metszettek ki fundusok, vagy igen alkalmatlanok metszettek az elvett templomok helyett építendő templomoknak. T. i. a cikkelybe megnevezett XI vármegyékben maradtak még régi templomaik az evangelicusoknak; azoknak birtokában így erősíti őket a törvény: *ne ullae deinceps templorum occupationes fiant*. De mégis igen sokat elfoglaltak és sok maradt a catholicusoknak. Melyek helyett minden vármegyében két-két templomhelyet parancsol kiszakasztatni a 26. cikk, hogy újak építtethessenek. Hogy ez sokhelyt elmult, vagy rosszul végeztetett el, — ismét a földesurak jussa nyakába vetette a Clerus.

Replica. Ha az a jus a Clerus értelmében vétetik, egy hely sem lévén földesur nélkül, a mi vallásunknak a hazából szükségesképen ki kell irtatni a törvények, diplomák, stb., sőt az utolsó diéta, de még Károly királynak is *resolutioja* ellen.

A földesurak a hazai törvénynek alája vettettek, és ha a Clerus mondása szerint a *salvo jure* azért szúratott a cikkelybe, nehogy a cikkely illusóriussá legyen, menyivel inkább bőrében van az egész hazának, hogy az ő közönséges hitele (*fides publica*) a törvényeknek, diplomáknak, stb. megrontásával kiátszottá és nevetségessé ne legyen.

3-ik gravamen. A sopronyi diétakor birtokunkban volt templomok az *articulus* világos rendelése ellen elfoglaltattak.

Felel a clerus: Igen, mert ott van a bécsi békeszerződésben: *absque praejudicio*; nem is említettnek a cikkelyben nevelők szerént az elvett templomok helységei; azt sem bizonyíthatjátok meg, hogy 1681-ben birtátok volna azokat?!

Replica. A bécsi pacificatio szerzője Mátyás főherceg az *absque praejudicio*-t így magyarázza 1606 szept. 25. adott *assecuratoriájában*: *clausulum illud bona fide adjectum esse, ut unaque pars in suae religionis exercitio et templis quae eorum possidebant, permaneat.* Ha a clerus értelmében vétetik az *absque praejudicio* stb.: úgy odalesznek az evangelicusoknak kedvező minden törvények, diplomák stb. Mily *praejudicium pl.* a római vallásnak maga az evangeliumi vallás libera *acceptatioja*? Ez pedig az *absque praejudicio*val ugyanazon egy cikkelyben áll. Az elvett templomok visszaadására 1647 a *transactio* szerint püspök *commissáriusok* is neveztek ki, és ezek a püspökök aláírták a 90 templomot visszadó *transactiónálist*, sőt aláírták a bécsi békeszerződést is 1606. szept. 23-án, szintugy a püspökök, mint a világiak a Karok és Rendek nevében.

Nem volt szükség, nem is szokás, nem is szükség előszámlálni a birtokainkban levő minden templomokat, elég, hogy minden határ és kirekesztés nélkül mondatik: *Templa in quorum actuali possessione sunt, prae manibus eorum maneat.* Ez is törvény: *Ne dein occupationes templorum fiant; de még ez is, hogy tales puniantur;* ilyen két erős závár feltörésével foglaltattak el minden büntetés nélkül az evangelicusok templomai.

Hol? hogy? mikor? kérdi a clerus. Ágenseink tanuk által vivén a próbáló feleletet a dolog természetéhez képest, a clerus kifogást tett: „a tanukat be nem veszem, mert akár pápisták, akár evangelicusok a tanuk, — érdeklettek.“

4-dik *gravamen.* A véghelyekben levő templomaink az *articulus* tartása ellenére bezároltatnak, elfoglaltatnak.

Felel a clerus: Ott, mint véghelyeken engedtetett a vallásgyakorlat, de többé nem véghelyek. Így p. o. az 1608. 1-ső cikkben világosan kineveztetnek a milites, ma pedig ott a helyeken nincsenek katonák.

Replica. A véghelyekben mind a sopronyi diéta előtt, mind utána állott a vallásgyakorlat; hogy az előtt állott, jele, hogy nem a véghelyi, hanem az egyetemes vallásszabadságnál fogva

állott; hogy e diéta alatt s után állott, — abból következik, hogy nem lehet azokat eltiltani, mert a cikkely által azok annak ususában megerősítettek.

Ha valahol, a véghelyekben nem kell vala elrontani a vallásgyakorlatot, mert igazság-e, hogy a maradék büntettesék eleink vérrel szerzett érdeméért.

Az idézett cikkelyben est pura partium enumeratio his, his, his, utána veti militibus quoque liberum religionis exercitium conceditur; ki próbálja megmutatni, hogy ez a szócska: in annyit teszen, mint quia, vagy ut, mintha így volna, quia confinia sunt, vagy: ut in confiniis?

Minden városokban és falvakban szabad vallásgyakorlat engedtetik. Nincs semmi kivétel, mivel a közönséges törvénynek egyetemes szentesitettsége azt nem is engedi. Vagy azt kell hát mondani, hogy a véghelyek sem városok, sem falvak, vagy azt: hogy pl. a falu várossá változván elveszti vallásgyakorolhatását, vagy azt, hogy a véghely nem lévén többé véghely, de város maradván, a közönséges törvény sanctiója a maga exercitiumát el nem veszti.

5-ik gravamen. A sopronyi diétakor birt templomaink, melyeket a cikkely nálunk meghagyott, elvételtek.

A clerus mondja: A cikkely nem szól a neo-aquisticák-ról, melyek még diétakor török járom alatt voltak.

(Erre majd alább a clerus nehézségei között lesz a felelet.)

Mondja a clerus: Csak az olyan templomokról szól a cikkely, melyeket az evangelicusok építettek, és még nem reconciliáltattak.

Felelet. Az ilyen templomokról a Cikkely 1. §-a azt rendel, hogy visszaadattassanak az evangelicusoknak. Nem voltak hát azok azoknak kezeiknél; de amelyekről itt szól, kezeiknél voltak; az articulusban ez vagyon: templa in quorum actuali possessione (tempore diaetae Soproniensis) sunt, prae manibus reliquantur. Itt semmi kifogás, semmi megszorítás, semmi specificatió.

6-ik gravamen. Az 1647. 11. Cikk ellenére, mely a sop-

roni 26-ik cikkben megerősítettet, az evangelicusok a plebánusoknak fizetni kényszerítettnek. Az idézett és az 1715-diki országgyűlés által nem revocált cikkelyre nézve feleli a clerus: hogy a Leopoldina által transfigáltatott; hogy másképen van a dolog az *articularis*, másképen a nem *articularis* helyekre nézve, hogy az 1714-iki királyi pátens a plebánusok *parochialis* *jurisdiction*ját az evangelicusokra, mint tévelygő juhokra kiterjeszti.

Replica. A más juhait nyírni nem igazság; aki nem munkálkodik, az nem munkás; pedig a munkás méltó a maga jutalmára. Ha a soproni cikkelyek értelmében kell visszatenni a vallásdolgát, amint kell, úgy nem fizetnek az evangelicusok a plebánusoknak, vagy nem mondja a soproni 26-ik cikk, amit mond: *August. et Helv. Confessionis sequaces Plebanis Catholicis non solvant.*

Ha a Leopoldina mind az 1647, XI, mind a soproni XXVI. cikkelyt ennyiben cassálta, cassálta viszont a Leopoldinát az 1715. 30-ik cikkely, mert a soproni cikkelyeket valódi értelmekre visszakívánja.

7-ik gravamen. A főuraságok oratoriumaikba nem engedtetnek a helybéli lakosok, hogy isteni-tisztelet végett menjenek.

A clerus ismét a Leopoldinára apellál, mely a főuraságok oratóriumaiban csupán a clerus értelmében vett *privátum exercitium*ot enged.

Replica. A clerus értelme szerint a vallásszabadgyakorlata mindeneknek megengedett; ezt a szabadságot pedig így magyarázza a *katholicus status* az akkori felségnek beadott azon *repraesentatio*jában, mely így kezdődik: *Vastam queralarum silvam stb. Vigore liberi Religionis exercitii datum esse, ut quilibet suam religionem libere exercere, conciones audire, sacramenta ritu suo percipere et similia possit, neque in hoc impediendos, turbandos esse.*

A 26-ik cikkely *Sacella Magnatibus tenere eaque dotare*, megengedi. Azt a cikkelyt pedig a clerus, lásd fölebb, nyilvános vallásgyakorlatra magyarázza; hogyhogy van tehát, hogy most az közönséges *privátummá* változik?! Véget eszköz nél-

kül! Mi szükség oratóriumot építeni, kivált dotálni, abban szolgáló predicátor nélkül?! Gyertyatartó, gyertya nélkül! Ezek a szók *sacella pro ritu cujuscunque religionis aedificare, dotare* stb. mind a katolikusokat, mind az evangélikusokat közösen illetik; ezeknek éppen úgy szabad, mint amazoknak. Az 1704-ik esztendei resolútió meghagyja: *ne ullius conscientiae vis inferatur. De nem infertur-e?* mikor a szegény jobbágyok tulajdon földesuraik oratóriumaitól erőszakosan eltartóztatnak.

8-ik gravamen. Az evangélikusok templomai elfoglalói az Ulászlótól szabott és a Cikkely által kimutatott büntetés alá nem vettetnek.

Felel a clerus: *Nemo in proprio violentus*. Inkább az evangélikusok érdemlik azon törvényes büntetést, miért gáncsolódnak a Leopoldinában, melyek az 1715 30-ban is megerősítettnek? Ezekben a szókban: *exercitii turbationes ab utrinque sub poena vetantur*, az *ab utrinque* a két felekezeten levőkre, és éppen nem a katolikusokra tartozik.

Replica. Nekünk mind az *exercitiumra*, mind az *exercitium commoditására* nézve, melyek is a templomok, oskolák, stb. azokkal járó minden *beneficiumok* birásában állnak, a haza törvényei által megerősített tulajdon jussunk van, azért is ami *propriumunk* nem más *propriumum*.

A földes ur a *census* alá vetett *fundust* maga oktából *violentia* nélkül el nem foglalhatja, art. 48. 1655. Hát templomokat? Ha torkon verve foglalták volna is el az evangélikusok *ecclesiái* birtokukat, mitől felette távol vagynak, mégis esztendő előtt nem szabad volna őket kihajtani. *Tripart*, 2-a *Tit.* 68. Hát a *jure publicó* *ab immemoriali birt* templomoktól megfosztani?! Az *ab utrinqueről* tett kifogás vagy nevetség vagy *malam fidem olet*; a bécsi *pacificatió* első cikkelyében ugyanazon szó fordul elő, amikor az a *pacificatió* nem katolikus és evangélikus két fejedelem, hanem ágostai és helvét vallástételen levők között szereztetett volna.

A gravameneket elvégezvén, az evangélikusok ügyvivői a sopronyi 26-ik cikk utolján adott ezen szabadsággal élnek,

hogy kéréseiket emekután is benyujthatják. Folyamodván ő Felsőségéhez, esedeznek a rajtok fekvő tenger és súlyos terheknek a diplomák szerént való elhárításáért. A clerus az egész könyörgést általugorja, felelet helyett protestál, hogy az evangelikusok a Leopoldinát megvetik, a sopronyi cikkelyeket glossálják. A mieink viszont reprotestálnak, hogy a clerus csupán csak a Leopoldinához ragaszkodik, három király alatti még pedig országgyűlési resolútiókat füstbe hajt, noha az 1715. 30. a többet jelentő számban említett explanációkon ezeket, és nem a titkon szőtt-font, soha rendesen ki nem hirdetett Leopoldinát kell érteni.

A 2-ik rész a clerus instantiáját és nehézségeit foglalja be.

Mint feljebb mondtam 1721 máj. 21. jelent meg legelőször a clerus a commissió előtt és legelőször is erősen protestált, hogy a commissióban meg nem egyezvén, egyedül a királyi parancsolatra, és az azt követő intésre nézve fog állani a commissió előtt és hogy ebben a protestatióban a világi kath. status is megegyez, *salva tamen Mattis. Ssmae, et Commissionis auctoritate.* Erre az evangelikusok ügyvivői előrebocsájtván, hogy noha a clerus protestátioját *pro non ente* kellene venni, minthogy az utolsó országgyűlés céljával, ő Felsőége parancsolatjával, és a Commissió rendeltetésével egyenesen és sértő módon ellenkezik: mindamellert nehogy ők hallgatásnál fogva megegyezni láttassanak, reprotestálnak és tagadják, hogy a kath. világi rend a *contradictioban* megegyeznék, melynek vagy szóval, vagy irással ünnepélyesen és annak a helyén kellene véghezmenni, holott nem megy. A clerus a reprotestátionak *contradicált*, a mieink viszont *recontradicálnak*.

Protestátioja mellé a clerus közönséges instantiát ragaszt. Az az instantia minden rend és különböztetés nélkül való volt; összevissza volt benne hányva minden kérés, vád, nehézség együtt, és egybezavarva. Ami rendhez szokott ágenseink a dolog folyásának könnyítése és világosítása végett azzal is az ő elnyomatott állapotjokhoz képest való tiszteletöket bizonyítván a Commissió előtt, az instantiát *classisokra, darabokra szag-*

gatják. Eszerint a természeti classificatió szerint folyt aztán a vitalódás a két rész ágensei között.

Numeró 1-o. Annak a clerus instantiájának a legelső része, tehát az: hogy az evangélikusok a hazából végkép irtassanak ki, mert minden vallásbeli törvénynek célja az, hogy a polgárok között egyesség és békesség legyen, — de az különben soha sem lesz, hanem ha egy vallás lesz az országban, mert lám megvagyom irva: egy akol és egy pásztor. Az 1550 12-ik cikk ugyanazt parancsolja. Ott az örökös tartományok példája is. Igaz példabeszéd ez: *Unitas religionis est firmitas regionis: varietas religionum est perditio regionum.*

Replica. A kérés, az állítás, mind a kettő a Commissió rendeltetésével ellenkezően, kérdésbe nem vétethetik; csak ugyan elégnél több az, ami erről mondatott az evangélikus ügyvivőknek 1721 jun. 26-iki általános replicájában, viszont a clerus dec. 5-iki replicájában, ismét az evangélikusok általános duplicájában, melyet végre az egri megye replicatioja fejezett be. Ezeknek a summázását, mivel célomon kívül, s a szükségesen is kívül van, elhagyom.

Numeró 2. A vallás dolgában hozott minden nekünk kedvező törvények töröltessenek el; ezt kívánta a clerus, mivel hogy eleitől fogva ellenmondott, nemcsak ő, hanem a katólikus világi rend is.

Mondatott: Az „eleitől fogva“-t meg kellene bizonyítani.

Felelte a clerus: „könnyű; ehol a clerus ellenmondásának a bécsi békeszerződés ellen a másolata; mely ellenmondásnak az eredetijét is könnyű volna megmutatni, de nem szükség.“

Ez, a nap alatt új dolog, az evangélikusok ügyvivőinek figyelmetességét egészen magára vonta, és eleintén őket egészen elbáméította. Ugyancsak ügyök igazságához bizakodván, ellenben a clerus szokott fondorságáról gyanakodván, mondanak: „Nem a másolatot, hanem az eredetit kívánjuk látni.“

Monda a clerus: „Nekünk hinni kell, nem szükség látni, nem adjuk.“ A mieink nem hátrálnak, még is kéri az credit; a királyi biztosok hallgatnak; a mieink kénytelenek folya-

modni a királyhoz és kérni, hogy az eredetit előadatni parancsolja. A király a dolog igazságához képest parancsol. A követelt eredeti előadatik és imé, sem kelte, sem az aláírók pecsétje, noha ezeknek helye a L. S. mind az eredetin, mind a másolaton ott van. Ebből a csalárdság a napfénynél nagyobb világosságra jő. Azzal mindamellett a mi ügyvivőink meg nem elégedvén, a fattyú contradictiót figyelmetesebben megolvasván, ezekkel ostromolják.

Ennek a praetendált ellenmondásnak a szavaiból az jött ki, hogy az a bécsi békekötés előtt készült, mégis Forgách Ferencz kardinális subscribálja, holott Ferencz 1607 nov. 5. lett cardinálissá, Szentiványi jegyzése szerint in Dissert. paral. 65. l.

Mikor készült hát ez a híres contradictió? Nem a bécsi békekötés előtt, — mert a cardinális Forgách subscribálta; nem utána, — mert a textusa ellenkezőt mutat; nem a békeség tractája alatt, mert Glöeszlius Epistola ad Mathiam Archiducem, Clerum articulo pacis 1-o non esse contrarium scribit 1605; nem az azt becikkelyező dieta alatt, mert Paulus 1-us Epistola ad Clerum, jubet scriptum concinnare quo perniciosissimi illi Articuli damnentur; de azután sem készült, (l. alább); a felségnek bé nem adattatott, mert annak az originalja a clerus kezében vagyon. Végre közügyben való protestálás, ha csak nem publice tétetett, non valet, pedig sem a másolaton, sem az eredetin semmi attestatum nincsen. A bécsi békeszerződést aláírták a püspökök (l. fölebb); hát hogy contradicáltak azoknak? 1647-ben contradicáltak legelőször; de elfogadván III. Ferdinánd Diplomáját, sőt azon esztendőben a két vallásu statusok között lett egyesség ereje szerént a mi számunkra visszaitélt 90 templomok visszaadására kiküldött világi biztosokkal együtt dolgozó püspökök p. o. a váci püspökkel együtt subscribálván, — az arról való contradictiót maguk cassálták. Mindezekre nagy tűz támadott a két vallás ügyvivői között. A clerus szégyenlven csalárdsága napfényre hozatását, lármáztott. A mieink az igazságon állván, rettenthetetlenül állottak felölök. Azonban a királyi biztosok a fellobbant tüzeskedésnek

eloltására szükségesnek ítélvén a Commissió elosztatását, azt a király 1721 aug. 10. öt hónapig Pesten tartó együttülése után felosztatja azzal a jelentéssel, hogy kevés idő múlva Pozsonyban ismét össze fogja gyűjteni. Ami meg is lett. Azalatt is pedig meghagyta ő Felsége királyi pátense által ne quidquam innovetur.

Nro. 3. Mondja a Clerus: minden néktek kedvező törvények eltörlődnek: articulus 1, 2, 1715, a sopronyiak is egyedül a Gratia et Clementia regia függenek még pedig adhuc art. 21, 1687.

Felelet. Ha az utóbbi törvények által elhallgattatott elsőbb törvények el nem vesztik erejüket Tripart. Pars. 2. Tit. 2, mennyivel jobban nem, amelyek vagy in genere, vagy in specie megerősítették?! Immár az 1715. 30. cikk megújítja a sopronyi cikkelyeket. A sopronyi törvények a királyi diplomával megerősített minden törvényt pro salvis non pro sublatis declarant. A Leopoldi diplomával nemcsak a bécsi és linci békekötések, hanem más évi cikkelyek is megerősítetnek; a Leopoldi diploma pedig Károly által megerősített! Mi tehát nem pusztán királyi jótetszés, hanem justitia et illa quidem Diplomatica állunk.

Ezek után egynéhány nehézségei következnek a clerusnak, melyekről közönségesen megjegyyezhetni, hogy minden nehézség a Leopoldinából és az 1682-től fogva volt Commissiok rendelkezéseiből vétettek, — amint mindjárt meg fog tetszeni.

Első nehézsége a clerusnak: hogy a ministerek a nem articuláris helyekre functiok végett kimennek; hogy a külföldieket templomaikba bebocsátják; hogy a véghelyeken fennáll a vallásgyakorlat; hogy superintendenseik vizitálnak, házassági ügyeket ítélnek stb., — melyekre már feljebb mind meg van a felelet.

A Commissiokat ami illeti: azoknak részint commissariusai, részint subcommissariusai a sopronyi cikkelyeket hamis értelemre tekervén, az evangélikusok gravameneinek Leopold által ígért elhárítását nemhogy teljesítették volna, inkább

szertelenül nevelték és nehezítették. Mi tehát azt a regulátlan regulát regulául nem tartjuk. Lám sem a 30-ik cikkben, sem a bizottsági decretumban nem említettnek azoknak a bizottságoknak munkálatai, annyival kevésbé tétettek pro norma consultationis.

A clerus maga megvallja, hogy azok az actái ellenkeznek a sopronyi cikkelyekkel; hát még hogy némely rendelkezéseiket ostromolja is?!

Itt, közben, ismét előfordul a földesuri jog, amelyről már oda feljebb említettük, hogy e tárgyról egész munka iratott a clerus részéről, melyet az evangelikusok replicájával együtt felkivánt a király és minden ítélet nélkül a Commissionak viszszaüldött.

Második nehézsége a clerusnak: Az elegyes házásokat meri copulálni a minister; az ilyenek gyermekei nem a római hitben nevelkednek, holott ebben az apostoli országban a római vallás az örökös, az evangelikusoké csak t ü r t. Ez is nehézsége a clerusnak, hogy az evangelikusok kegyes hagyományokat, alapítványokat tesznek és bírnak.

Replica. Eleink mikor keresztyénségre tértek a pogányságból, nem vesztették el, amit pogányságukban birtak; a törvény arról a praetendált haereditásról semmit sem tud; a kiket három, egymásután következett királyok bevetteknek neveznek, nem t ü r t e k azok, ha a clerus mondja is. Az elegyes házasokról feljebb vala szó; mind a természet, mind a törvény, mely mindeneknek, mindenütt, országszerte vallások szabados gyakorlását rendeli, a gyermekek nevelését a szüléknek tulajdonítja. Az alapítványokról már a békeszerzések, diplomák rendelik: hogy mi a templomokat, iskolákat, parochiákat cum omnibus adpertinentiis bírjuk, — azt is rendelik egyszersmind, hogy mi kegyes hagyományokat, alapítványokat tehetünk, és vehetünk, mivel ezek amazokban be vagynak foglaltatva, és amazok ezek nélkül fen nem állhatnak.

Közbejött itt a templomok elvételéről való mentsége a clerusnak. Mi, — ugy mondanak, — királyi akarat szerint, bizonyos jelentésekre jött fels. mandátumok után foglaltuk el,

mind az 1715-dik esztendőbeli diéta előtt, mind azután, a ti templomaitokat.

Replica. A diaetalis cikkelyek, nevezetesen melyek a válásra tartoznak, mind a királyi felség által erősítették meg. Megsebesítik ezt a felséget nem azok, kik a cikkelyeknek fennmaradását, hanem azok, akik eltöröltetését kívánják, főképen, mikor válogatnak a törvényben, csak a vallásra szólókat akarván megerőteleníteni, holott azon felségek erősítették meg ezeket, akik a világi privilégiumokat.

A mandátumok törvényessége 1687 30. cikk szerint *competens biró előtt examinanda est. A templomokat elfoglaltató mandátumoknak ilyen competens bírása az üő commissió. Ipsa judicia, tanto fortius executiones seu occupationes per eos factae, qui ex jure publico introductam auctoritatem ad id faciendum non habent, licitae non sunt. Trip. Prolog. Tit. 14.* Ilyenek pedig a templom elvevők.

A mandátumok expedálásának módja van írva. Dipl. 1622. Art. 2. ugyancsak 1655. Art. 1. Azok szerint *nec auditos nec convictos Evangelicos templis privare non licuit.* Ez is törvény; *si clausula justificatoria (rebus sicuti praefertur stantibus) mandatis non inest, illis nullus locus detur per judices Art. 30. 1681 confirmato per 1715 mandata cum clausula per judices tam ordinarios quam pedaneos discuti possunt Trip. 2-ae 72-ae.* Aztán *sinistre informans in poena legibus dictata convincatur.* Immár ezek közül egyik sem lett templomaink dolgában. Maga az ellenfél azon magában egymással ellenkező királyi mandatumokat hoz elő. A Commissió azért gyűjtetett, hogy azokat, s az afféléket a törvények szerint ítélje meg. Főképen azért, mert a királynak is az az akaratja, hogy mindezek a sopronyi cikkelyek valóságos értelme szerint való állapotba tétessenek vissza. — Lám a clerus maga is impugnálta az eperjesiek, és bártfaiak dolgában költ intimatumokat.

A Neo-aquisticáról. Ha szinte, — ugymond a clerus, — a sopronyi cikkelyeket a legszélesebb s kedvezőbb értelemben vennők is, azoknak a jótéteménye nem terjed azokra a részeire az országnak, melyek 1681-ben a török járom alatt

voltak. Ezeken a neo-aquisticákon különös jus patronatusa van a katolikus királynak. Ez is a Leopoldinából van.

Replica. A bécsi békeszerződés azt mondja: a felség az ország határain belül a szabad vallásgyakorlatot sehol és soha nem zavarja; a sopronyi 25-ik cikk azt a vallásgyakorlatot mindeneknek, s mindenütt engedi: a neo-aquisticumok pedig az országban vannak és a mindenütt szóból nem szoríthatnak ki.

Mi is volna azokat fosztani meg vallásbeli szabadságuktól, kik azzal bírtak a török járom alatt is?

Károly in resolutione diaetali három bevett vallásról emlékezik, et uni cuique libertatem conscientiae promittit. Imár vagy azt kell mondani, hogy az uni cuicunque-ba nincsenek befoglalva az evangelicusok, vagy azt, hogy a neo-aquisticumok nincsenek az országban, vagy azt, hogy a lelkiismeretnek ígért szabadsága a neo-aquisticumokra is kiterjed.

Némely vármegyéknek, melyeket a clerus a neo-aquisticumok közé számlált, a sopronyi 26. cikkely nyilvános vallásgyakorlatot ad.

Azon cikkely továbbá tiltja, hogy semmi templomfoglalások ne történjenek. Ez a semmi vagy valósággal semmit sem jelent, vagy a neo-aquisticákra is kiterjed.

A szatmári Compositio példa, mely még az akkor háborgók birtokában levő helyre is szól. A török alatt való részeket szintén úgy érthette a király és országgyűlés 1681-ben, mint egyebeket, sőt hogy jus szerint és valósággal értette, bizonyosság arra az, hogy donációt adott a király az ott fekvő helységekre, amelyekben nem lévén bátorságos az adományozottnak magát beiktatni, más szabados helyen végezte el a beiktatást. Lám ma is osztogatja a király a püspökségeket in partibus infidelium!

A külömb-külobbféle templomokról, azoknak birásáról, elfoglalásáról, visszaadásáról.

De templis nondum reconciliatis azt parancsolja a sopronyi 25-ik cikk, hogy visszaadattassanak.

A nondumot a clerus úgy magyarázza, hogy sem ad

tempus ante, sem ad tempus post diaetam Soproniensem nem, hanem ad ipsam restitutionem usque, tamquam terminum ad quem vitessék; és így, mivel a sopronyi országgyűlés által célozott templomok még a Commissió idejéig sem restituáltattak, a non dumnak szükségképen minden erejének el kell veszni, és a templomok nec in praeterito nec in futuro restituentur.

Replica. Vulpinationum vulpinatio! Ha mondanád nekik: tehát restituáltatnak a jelenben, felelnének: vagy már felszenteltettek, vagy a jelenidőben felszenteltetnek. Az ilyen emberekkel más valami, de nem emberi nyelven lehet beszélni.

A clerus továbbá a régi és nem az evangélikusok által épített templomokat a magáéinak mondotta lenni.

Replica. A sopronyi 26-ik cikkely minden templomokat, melyeknek tényleges használatában voltunk, nekünk ítél; de még azt is megtiltotta, nehogy valamely templomfoglalások essenek.

Az ő tőlök épített templomok, a békeszerződések az 1622-től fogva való Diplomák, az orsz. gyűlési constitutiók által a mieinké lettek, — mint a keresztyénekéi a pogányoktól épített templomok.

Azt mondják: Károly pátense parancsolja, hogy mindezek azon állapotra, melyben a Rákóczy előtt voltak, vitessenek vissza; — azért vettük el templomaitokat.

Replica. Hol a bizonyítás, hogy az elvett templomok a támadás előtt tiétek voltak? A mi ügyvivőink investigatio által ellenkezőt bizonyítottak; kérték az investigatio megvizsgálását; miért nem tetszett azon megjelenni agenseiteknek? Károly pátense amit rendelt, csak a pesti commissióig rendelte, ez ítélje most meg, melyik félnek van igazsága a templomok dolgában.

(Vége következik.)

Közli: Hoffer Endre.

II.

**Gondolatok zsoltárénekeink kijavításáról a nyolcadik
zsoltár részletes felmutatásával.**

(Folytatása és vége.)

Nem szeretném, ha a jelen év is enyészetre szállana anélkül, hogy *É n e k e s k ö n y v ü n k r e* vonatkozólag be ne végezzem, legalább úgy ahogy, azon igénytelen gondolatok közlését, amelyeknek kezdete, ezen folyóirat mult évi szeptemberi füzetében látott vólt világot. A tér azonban, valamint az idő is anyira szűkké lett, hogy egykori ohajtásom szerint, bővebecskén terjeszkedni ki az ügyre, többé nem lehet.

Térjünk a dologra. Lássuk a VIII-ik zsoltár következő verseit.

Tu l' as un peu fait moindre que les anges,
Qui dans les cieux, celebrent tes louanges,
Tu l' as aussi d' éclat environné,
Comblé de gloire, et d' honneur couronné.

Nur dass du ihn den Engeln nicht gar gleiche
Geschaffen hast, gemacht hast du ihn reiche,
Mit Lob und Ehr du ihn schön hast geziert,
Mit Heyl herrlich geschmückt und coronirt.

Az angyaloknál noha egy kevésbé
Kisebbé tőd, de nagy dicsőséggessé,
Teremtéd ötet és magasztalád,
Nagy dicsőségre felkoronázád.

Est angelis quamvis minor valore,
Ipsum coronas attamen favore,
Hic gratia sublimis inclyta
Et spe salutis floret indita.

Du setzest ihn ein wenig nach den Engeln,
Noch ringt er hier im Staub mit vielen Mängeln,
Doch schmückst du ihn, dein liebes Eigenthum,
Und krönst ihn einst mit Ehre, Macht und Ruhm.

Itt kezdi a zsolttáríró részletesebben kifejteni azon magasztos gondolatot, hogy a roppant egeknek véghetetlen hatalmu teremtője, mily kiváló mértékben gondoskodott az emberről. A kezünk alatti versben eredetileg azt mondja, hogy Isten az embert az isteniéknél, isteni tulajdonokkal bíró lényeknél csak kevésbé teremtette alsóbbnak, s dicsőséggel és méltósággal koronázta őt meg. — Az újabb idők tekintélyesebb írásmagyarázói úgy vélik, hogy itt azon isteni lényeken — elohim, akikhez az ember hasonlítottatik, nem csupán és egyedül az angyalokat kell érteni. Különb en így fogta ezt fel már Kálvin is, s ekként fordítja a verset: Quia minuisti eum paulum a Deo, et gloria et decore coronasti eum. Magát a kérdéses eszmét pedig így világosítja: tot decoribus ornatos esse dicit — homines, ut eorum conditio, divina et coelesti gloria non longe sit inferior. Több régi tekintélyes fordítások s magok az elsorolt zsolttárversek is, csak egyedül angyalt említenek, ami mindenestre oly hiány, amelyet nem lett volna, illetőleg nem lesz rossz a magyar zsolttárok javításánál is helyrehozni. Az idézett ének versek különben nagyon lankatagok, a terjedelemhez képest igen kevés velős tartalommal bírnak, némelyik mint pl. a helvét német és a latin, oda nem tartozó eszmékről is szól. stb. Fájdalom! mindkőzt leggyengébb a magyar, s nagyon pongyola és homályos is. A dicsőség kétszer is előjő benne helytelenül; a magasztalád vonatkozása homályos, bizonytalan; felkoronázád és pedig nem is dicsőséggel, hanem dicsőségre, — legalább is szokatlan. E versen valóban nagyon sok igazítani való lett volna s csak sajnálni lehet, hogy a tiszántuli revisorok mindent a régiben hagytak.

Mellőzöm már ezentul az idegen nyelvű versszövegeket, hanem csak a magyart veszem fel, mégpedig az utolsó előtti kiadást, vagyis azt, amely gondosan végig nézendő és kiigazítandó lett volna.

Kezed munkáin ötet urrá tevéd,
Hogy azokkal bírna, neki engedéd,
Valamit e világra teremtél
Mindenedet lába alá vetél.

E vers már szerencsésebb mint az előbbi, s ha a második sor helyesebb szófüzést nyer s még talán a 3-dik sorban is kifejeztetik, hogy nem az egész világegyetem vagy az összes teremtettség, hanem épen az eredeti zsoltáriró gondolata szerint is, csupán a földiek azok, amelyek, az ember lábai alá vetettek, akkor azt hiszem, az egész vers bátran megmaradhatott volna a gyökeres javításig. Hogy itt csakugyan földi teremtményekről, mégpedig kiváló mértékben az állatokról van szó, azt a következő 7 és 8. versek is mutatják.

Juhot ökröt és egyéb állatokat,
A hegyen és völgyön élő vadakat,
Kik az erdőkön szélyel legelnek,
Avagy a sík mezőkön tengenek;

És a repeső égi madarakat,
Kik hangicsálnak szép melódiákat,
És sok halait a nagy tengernek
Birtokába adád az embernek.

A zsoltáriró, az ember királyi méltóságának érzetében, diadallal hordozza szét szeméit e földön s az itt élő állatokat mint az embernek hatalma alatt állókat, mintegy részletesen előszámlálja. Először az ember közvetlén közelében élő szelid házi állatokat nevezi, azután a mezőkön s erdőkön szerteszt száguldó vadakat, majd az égi madarakat, végre a tengernek halait s általában a tenger rejtelmes utain járó állatoknak egész seregét.

A magyar versszövegen, amely itt is tul a rendén tapad a némethez, több igazítani való lett volna. A hetedik versben nincsenek az eredetihez hiven, kellő világossággal és szabattossággal megkülönböztetve a szelid és vad állatok; a tengernek kifejezést, amely ugy látszik, csak rím végett van előrántva s a németben sincs semmi nyoma, mindenesetre ki kellett volna törölni s helyette másat tenni, mert ugy amint van, a zsoltáriró eredeti eszméjével ellenkezöt mond. Dávid ugyanis az embernek állatok feletti királyi hatalmát és dicsőséges uralkodását rajzolja; már pedig abban, hogy az ember a tenger,

azaz életöket a szük élelem miatt fentartani is alig képes erő-
telen állatokon uralkodik, semmi hatalom és dicsőség nincs.
Nem hü az eredetihez a 8-dik vers sem, mert kevesebbet mond
mint kellene s következetlenségbe esik a zsoltáriró alapgon-
dolatával, amennyiben a madarak közül csak az éneklőkre, a
tenger lakói közül csak a halakra terjeszti ki az ember ural-
mát; holott az eredeti szerző egyáltalában nem így gondolko-
zott. A jelesebb külföldi fordítások e tekintetben is igyekeznek
hívek lenni az eredetihez. A francia pl. ezt mondja a mada-
rokról:

Tous les oiseaux qui volent et qui chantent, etc.; a helvét
német pedig így szól a tenger lakóiról:

Der Fische Heer, das tief im Wasser lebet,
Und was im Meer sich Wege bahnen kann stb.

Részemről különösen szépnek tartom, ha szabad melléke-
sen megjegyezmem, a francia szöveg 7-dik versének utolsó so-
rát is, amely azt mondja az állatokról, hogy azok az embernek
„hordják jármát, vagy reszketnek szavára,“ — souffrent (ré-
giekben: portent) son joug, ou tremblent a sa voix. Nincs
benne szószerint az eredetiben, mégis egyezik annak tartal-
mával s emellett szép is.

A tiszántuli egyházker. által legközelebb kiadott j a v i t o t t
Énekeskönyvben, ha jól vettem észre, az egész VIII-dik zsoltár
folyamán csak itt, a 7 és 8-dik versben tűnik fel legelőször a
javítás s itt is csak a n y i b a n, amenyiben a k i k visszahozó
névmás kilöketett, s helyére ez van téve: mik; mint pl.

A hegyen és völgyön élő v a d a k a t,
M i k az erdőkön szélyel legelnek.

És a repeső égi m a d a r a k a t,
M i k hangicsálnak szép melódiákat.

Híven és kérlelhetetlenül keresztülvitetett e v é l t javítás
a többi zsoltárookban is; de vajha e tekintetben inkább semmi
sem történt volna, mert fájdalom! így aligha többet rontottak
az illetők, mint javítottak; vagyis nagyobb hibát követtek el,
mint amelyet g o n d o l a t u k s z e r é n t, Szenci Molnár Albert

elkövetett. Egyébiránt irodalmunk s nyelvünk multjának ösmerői bizonynyal tudni fogják, hogy Szenci Molnár Albert, saját korának nyelvszabályaival tökéletesen egyezőleg cselekedett, sőt nagy kérdés, hogy épen a mi jelen korunkban is nem szabályszerű vagy legalább nem bizvást eltűrhető-e az ő eljárása, különösen a verselés mezején? Grammatici certant, et adhuc sub judice lis est. Épen napjainkban, a legtekintélyesebb napi lapokban is olvashatunk néha ilyen kifejezéseket: azok a lapok, akik; — azon államok akik stb. stb.

Nagy költőnk Arany János pedig, épen nem a tisztántuli javítók, hanem egyenesen Szenci Molnár Albert mellett áll, midőn pl. Toldijában ilyen kifejezéseket használ:

Rémlik mintha . . .

Hallanám dőbörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának. —

Vagy soha sem láttál olyan forgószélet
Mint az, a ki mindjárt megbirkozik veled. —

Elvadulsz elzüllől az apai háztól,
Mint amely kivert kan elzüllik a nyájtól,
Ki egyet agyarral halálosan sérte. stb.

S aki őt elöltá az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fáj, csak ő neki nem.

Azt se vélje pedig senki, hogy Arany csupán népszerű költeményeiben használja az ily kifejezéseket. Másnemű költeményeiben is nagyon gyakran jönnek elő ezek; pl:

Szöke fürtü bárány
Át meg átszökdécsel a zöld hantu mesgyén,
Anyját, a ki most a nyáj közzé vegyült el,
Bégetve keresvén.

Kerülék a pusztát, a perjés parlagot,
Délibábján kívül kit minden elhagyott.

Hol a kéz, hol a kéz, a ki fölemelje
Sirjokról a követ egy nehéz századot?

Nem látom az ég madarát,
Csak téged itt s utam porát,
Nem a pacsirtát, aki szánt. stb. stb.

Tegyen csak a tisztelt olvasó, ez idézett sorokban a ki helyett mit. Mily csunya fog az lenni! Valóban nem vagyok képes, bármint erőltessen is magamat, szépnek és helyesnek tartani a tiszántuli igazítgatást sem, és ha már csakugyan nem maradhatott meg a ki, miért nem tettek a helyett az iskolai nyelvtan szabályai szerint legalább mely-et? Ezt, különösen a VIII-dik zsoltárban, minden nagy erőfeszítés nélkül könnyen meg lehetett volna tenni.

Azt enlitenem sem kell, hogy maga a népnyelv, mind e mai napig határozottan Szenci Molnár Albert, illetőleg Arany János mellett áll. A debreceni legujabb, kijavított zsoltár tehát, amely szinte sok ezrek kezén forog, ha szabad úgy szólni, zavarba hozza s megtámadja a nép nyelvérzékét, elveszi attól attól egyik régi jogos birtokát és ad helyette valami türhetlent. — Egyébiránt hátha én vagyok botrányos tévedésben s a valódi helyes, tudományos, korrekt és korszerű eljárás épen az, amelyet én rosszalok? Meglehet! Tévedni emberi dolog!

A 9-dik vagyis utolsó vers ez:

Oh felséges Isten, kegyelmes urunk,
Mely csudálatos a te neved nálunk,
Felségednek mely nagy dicsősége,
Melylyel telyes e föld kereksége.

E vers, az eredeti kötetlen szöveghez hiven, csak pusztá ismétlése volna az első vers első felének, amely Istennek e földön látható dicsőségéről szól. A verssorok természete és megszabott száma hozza azonban magával, hogy ezt ki kellett bővíteni, s ennél fogva nem lehet egyenlő az első verssel. Így van ez a többi nyelveken is. Valami lényeges kifogásunk nem lehet a magyar szöveg ellen sem.

Szabad legyen végre, mintegy tanulságul, most már csak röviden, a következőket jegyezni meg.

Énekes könyvünknek és abban különösen a zsolttárok-
nak sokkal gyökeresebb és áthatóbb kiigazításra és
javításra van égető szükségök, mint amelyet eddig-
elé egyházkerületeink és az azok által megbizott tisztelt fér-
fiak gondoltak, terveztek, illetőleg munkába is vettek. Külö-
nösen az olyan javítást mint a debreceni, teljességgel nem va-
gyok képes ajánlani.

Ott ahol nem csupán elmaradottságról, hanem világos hi-
bákról s kétségtelen hiányokról lehet szó, amint ezt, a
VIII-dik zsolttárra nézve, legalább egy kissé, talán ki is mu-
tattam, — nem kell nagyon tartózkodnunk s túl a rendén kon-
zervativeskednünk. — Szenci Molnár Albert zsolttárversei
nyelvezet és verselés tekintetében a mai időben már bizony-
nyal elmaradtak, de létrejöttek korában, e részben az akkori
szinviagnak tökéletesen megfeleltek; — tartalmukra s a
tartalom eredeti költészetére nézve azonban, amelyeket egye-
nesen a bibliai szöveghez kell mérnünk, már szülemzésök ide-
jén hibákkal s hiányokkal teljeseek valának.

Midőn a kétségtelen költői tehetséggel bíró Marot Kele-
men 1538 körül elkezdett néhány zsolttárt versbe foglalni, leg-
első kötelességének tartotta, behatolni a szentirat mélyébe s a
zsolttárok élő tartalmát, minél hivebben és tisztábban felfogni.
Ő maga theologus nem lévén, több jeles szaktudósok között,
különösen a nagy hírü írásmagyarázónak Vatable-nak, a
párizsi főiskola egyik derék tanárának közvetlen segítségét
vette e célra igénybe, s ezen derék férfiü nemcsak nyelvtani,
történelmi és régiségtni szempontból szóról-szóra, pontról-
pontra megmagyarázta neki a zsolttárokot, hanem éreztette vele
az eredeti kifejezések szépségét és erőteljességét is, ama pá-
ratlan költészetet, „amely több népekre nézve évszázadokon
keresztül, elragadó példája vala s még ma is az, a legfelsége-
sebb emberi érzelmek kifejezésének.“ Béza a zsolttárok másik
francia versekbe foglalója, nem vólt ugyan oly fényes költői
tehetséggel felruházva mint Marot, de mint theologus s épen

exegeta, korában kitünő volt. — Lobwasser königsbergi jogtanár ellenben, aki jóformán csak időtöltésből fordította a francia zsoldárokat németre, nem volt sem költő sem theolog; ő egyszerű rímkovács vala. Fordítása, mindjárt létre jövéte után, magoknál a műveltebb németeknél közgúny tárgya volt. Célzással nevére, viz enyős-nek mondták az egészet. „In illius versione omnia sunt valde aquea, sine potius aquosa. Sic enim judicat noster senatus ecclesiasticus (a heidelbergi egyházi tanács) idque dixerunt me audiente.“ Már 1577-ben írta ezt egy német tudós. Legujabban is, a már említett Weber tudós helvét lelkész, aki egy terjedelmes és a külföldi kritika által is kedvezőleg fogadott művet írt a helvét német reformátusok énekügyének történetéről, azt mondja Lobwasserről hogy az, „a rímezők között helyt foglalhat ugyan, de a költők közt sohasem; — nincs neki önállósága, emellett nagyon nyers és izléstelen.“ Nem az ő rímjeinek hanem a francia alakzatnak és dallamnak lehet azt tulajdonítani, hogy a Lobwasser-féle zsoldárok a német reformátusok közt elterjedve valának. Jelenleg azonban már, ha tudomásom nem csal, nincs a külföldön egyetlenegy német református gyülekezet sem, amelyben azokat énekelnék.

Kitünő tudósaink, mint pl. maga Toldy, s legközelebb a dunamelléki ref. egyházkerület énekügyi derék véleményezői azt vélik s mondják, hogy Szenci Molnár Albert a Marot és Beza francia szövegéből fordítá a magyart. Ez tévedés! Egy kis közvetlen összehasonlítás meggyőzhet bárkit, hogy Molnár A. a francia szöveget épen nem vette figyelembe, sőt úgy vélem, hogy ő franciául nem is értett, hanem egyedül a Lobwasser szerencsétlen német szövegéből dolgozott s legfelebb még a Spethe-féle latin fordítást tekinthet meg néha, s kétségtelen érdeme, hogy legalább verselés tekintetében, több ponton mindkettőt felyűmulta. Vajha ezt mondhatnók a tartalomra s annak eredeti költészetére nézve is, de e tekintetben már a mi zsoldáraink a Lobwasseréivel együtt nagyon messze maradnak nemcsak a bibliai eredetitől, hanem a francia versektől is, sőt amennyire az én tudomásom terjed, bátran kimondható, hogy

nincs már oly ref. egyház a földön, amelynek énekes könyve, mind a vallástani műveltség, mind a költészet, izlés és nyelvezet mai színvonalától anyira el volna maradva mint a mienk. Ezen, elmulhatatlanul segíteni kell, mégpedig nem csupán nyelvészeti vagy más felszínes, hanem az egész tartalmat szintugy mint az alakot átható gyökeres igazításokkal.

Vajha támadna e végre egy vagy két Vatable közöttünk! De ha nem támad is, elmulhatatlan szükség, hogy azon tisztelt költőink, akik zsoltáraink javításához fognak, a külföldi zsoltárversek közül legalább a franciát tüzetesen megismerjék, emellett az illető zsoltárt, mielőtt annak kiigazításához fognának, korunk legjelesebb kommentárai után gyökeresen áttanulmányozzák. Természetes, hogy elmulhatlan kellék ez, azokra nézve is, akik a teendő javításokat megítélni és jutalmazni hivatvák.

Még egyet tóldalékul! Ugy látszik hogy a katekizmusi énekekkel s magával a szegény heidelbergi kátéval is, meg fog gyűlni a bajunk. — A nagy hírű dortrehti zsinatról, amely a heidelbergi káté felett különös helyeslését nyilvánította, az angol követek haza menvén, ezt mondák e kátéről a többek közt: „Van a száraz földön a mi hitfeleinknek egy kis könyvük, amelyből minden lap egy tonna aranyat ér.“ A mi őseink is rendkívül szerették e könyvecskét s még a mult században is, nagy buzgalommal és végső erőfeszítéssel védelmezték azt a klérus és kormány folytonos támadásai ellen. Nehány évtized óta veszett nevét költötték nálunk, azt sem tudni mi okon, mert tudomásom szerint legalább, egyetlenegy ember sem találkozott az erős magyar ref. Izráelben, aki csak türethőleg is kimutatta volna, hogy miben ellenkezik tehát az a káté a szentírással. — Abból ugyan semmi sincs, hogy a gyülekezetek reformátussága, épen egyházjogiilag is, pozitív törvénnyel a heidelbergi kátéhoz helyesen leköttethetnék; de azért nagyon természetes, hogy megmaradhat e könyv iskoláinkban, sőt templomainkban is, csakhogy kétségenkívül kijavított fordításban és oly, különben csekély mó-

dosítással, hogy eredetijének nagy élessége egy két ponton kissé szelidíttessék. Ezt, tették öseink is; s nincs is ma már szükség arra, hogy pl. a misét „átkozott bálványozásnak, — execranda idolatria, — vermaledeiete Abgötterei“ — nevezzük; mert hát aztán, mit kellene akkor mondanunk, a miséken tiszttelegve megjelenő református urakra, delnökre s egyházi tisztviselőkre? — Ami már épen magokat a kathekhizmusi énekeket illeti: miután a heidelberdi káté is, épen úgy mint a Luther kátéja, valamint a római s még több más igen számos káté is egyenesen a tiz parancsolatnak, az apostoli hitformának s az Uri imának magyarázata, s miután az összes keresztyénség e három főkincse, a hit és morál minden fontosabb tárgyait, — amelyekről t. i. a mi iskoláinkban és templomainkban is tanítani kell, — felöleli: ennél fogva valamint a káté tartalmi berendezését csak helyeselni lehet, épen úgy nem fog az ártani semmit sem, ha a káté minden tárgyáról lesznek énekeink, habár azok kathekhizmusiaknak nem fognak is neveztetni. Az olyan ref. egyházakban is, amelyekben a heidelbergi káté sem az iskolákban sem a templomokban nem magyaráztatik, egyenesen gond van arra, hogy a köz énekes könyvben, a keresztyén hit és morál minden fontosabb tárgyáról legyenek énekek.

Debrecen, 1878. szept. 17.

Révész Imre.

Egyháztörténelmi tárca.

1.

Hivatalos nyomozás, a beregszászi ref. egyház erőszakkal elvett javai ügyében 1727.

Mi alább subscribált tekintetes, nemes Beregh vármegyének ordinarius szolgabirái, mellénk adjungált Jurassorokkal a n. vármegye exmissiója mellett, nemes Beregszász városa instantiájára jöttünk ide Beregszász városába, bizonyos collateralis inquisitionnak peragálására, előnkben adatott utrumoknak tenora szerint, mely ekképen következik:

D e e o u t r u m ?

1-m o. Tudja-é hallotta-é a tanu a beregszászi reformata ekkleziá-
hez való bonumok, szőlők, kaszállók, malombeli proventusok, ugy a
dézsmabeli proventusok, hogy valamely földesur, vagy katolikus fejede-
lem által a katholica, vagy pápista Ekkleziához conferáltattak volna ?

2-d o. A két beregszászi territoriumon levő régi és felső malmokat
kicsodák építették, és mindenikéből a református praedikátorok, és scho-
labei studentek negyedrészesek lettek volna, még az mgos Z r é n y i
I l l o n a fejedelemasszony idejében is, törvényes revisiója szerint, mint-
hogy azokat az előtte levő mgos fejedelemasszony B á t h o r y S ó f i a
foglaltatta volna el a reformátusoktól ?

3-t i o. Hogy az említett mgos fejedelemasszony Z e r é n y i I l l o n a
idejében az dézmabeli borbul, buzából is az reformátusoknak az szokott
usus szerint való proventus kiadattatott volna ; és aszerint vettek min-
denkoron recognitiót is a város pecségi alatt Dézmás uraimék ?

4-t o. Hogy szüreti alkalommal az pintálé csupán csak a város ré-
szire való harangozóké volt ?

5-t o. Tudja-é a tanu bizonyosan, amely harangot most usuálnak
katolikus uraimék, ki öntette, kicsoda költségével, ki hozta, mikor, s
mennyi ideje lehet, ugy a kicsoda harangot is, mely a kis templom tete-
jén vagon, kié, s miképen jutott az ökelmek kezébe. Az 1687. évbéli
elégett toronybéli órás harang és az órának minden vasai hová lettek, s
ki által dissipáltattak, mind a toronytetején levő ékességekkel együtt ?

6-t o. Városbanlevő két paróchiális házak kiktől építették, és hogy
valaha pápista fundatio volt volna, tudja-é, vagy hallotta-é a tanu ?

7-m o. Hogy az Ujváros nevű és végbéli lakosok az ispotály és
paróchia szolgálatára rendeltettek eleitől fogva, ez is hasonlóképen, ha
valamely mgos katolikus földesur jó akaratából lett-é, vagy a reformá-
tus uraimék kollatiojából az város Consensusa mellett aplikáltattak ezen
szolgálatra, kik is az előtt ugy mint most jobbágyoknak tartattak volna
ref. predikátoroktól ?

8-o. Völt-é azokon mindenkor birói hatalma a beregszászi biró-
nak, minden közönséges dolgokban, kiknek is mindenkoron szabadsá-
gokban állott más utcára való átköltözések, más utcákról is azok kö-
ziben ?

9-n o. Az ispotálynak, s ahoz való bonumoknak, mint addig is, ki
viselte gondját, abba való szegények befogadására kinek volt hatalma,
most is az romlás után kicsodák építik micsoda költség által azon is-
potályt ?

10-m o. A fenn említett ekkleziá szőlők is most legutóljára nem
régén miképen estek a beregszászi plebánus uram kezeibe ?

11-mo. Tudja-é? hallotta-é a tanu 1681. évben mind templomok mind parochiák és oskola a reformátusok keziben szabados possessió-jában lett volna mindaddig azután is, és mikor, kicsoda, és ki hatalmával foglalta el, adta romano catholicus plebánus kezébe, azokhoz tartozó bonumokkal együtt.

12-mo. Tudja-é bizonyosan a tanu, hogy most actu Beregszászban semmi lakos pápista emberek nincsenek, plébánus uramon, és pápista mesteren kívül, az harangozó kettő, mind azáltal mindeniknek felesége vulgo dictum kálvinista, és azoknak sessiója nincsen is örököskepen.

F a s s i o n e s !

1-mus testis Andreas Saas incola oppidi Beregszász annor. circiter 70. juratus examinatus fatetur ad 1-m u m. Tudja bizonyosan, hogy a beregszászi ref. ekkléziához való bonumokat, nem kath. földesur, hanem az öreg Rákóczy György fejedelem konferalta, ugmint szállóket, kaszállókat, malombeli, és dézmabeli proventusokat. Ad 2. Tudja, hogy a szegi malmot az város építtette, és annak 4-edrészt jövedelme a deákoknak, ugy az ispotályhoz járt, az felső malom pedig az uraság számában volt eleitől fogva, tudja hogy abból is járt 4-edrészt, de ki számára nem tudja, azt is tudja, hogy a mgos Zrinyi Ilona fejedelemasszony törvényesen revideáltatta, és a reyisio után szegi malomnak 4-edrészt kiadta a scholabeli diákoknak, és ispotály számára. Ad 3-t i u m az említett fejedelemasszony Zrinyi Ilona idejében a dézmabeli borból, buzából is a reformátusoknak, a szokott usus szerint való proventus kiadattatott, és aszerint vettek mindenkoron recognitiot a város pecségi alatt dézmás uraimék. Ad 4- t u m. Tudja bizonyosan, hogy az előtt a város részire való harangozóké volt a pintale, de most mivel hogy kétféle harangozók vannak, kétfelé veszik. — Ad 5-t u m. Tudja bizonyosan, hogy az utrumban specificált nagyharangot Beregszász városa maga költségén öntette, s hozatta, Kassán öntötték, beregszászi ember hozta le, de kicsoda már arra nem emlékezik, ugy a kistemplom tetején levő kis harang, tudja — hogy kálvinistaké volt, de miképen deveniált a katholicus uraimék kezébe nem tudja.

Ad 6-t u m. Tudja ezen fatens, hogy a két parochiális házakat a város építtette. Ad 7-t u m. Tudja bizonyosan, hogy az utrumban specificált két utcát, Ujvárost, és Vég utcát a mgos Rákóczy familia konferalta egyrészét parokhiához, másrészét az ispotályhoz, de volt-é a városnak consensusa arra, vagy nem? nem tudja, — mely két utca ma is ugy biratik. Ad 8-u m. Tudja bizonyosan, hogy mindenkoron a beregszászi bírónak volt bírói hatalma, minden közönséges dolgokban az említett két utcán, ugy pedig egyik utcáról a másikra átköltözések szabados volt, ugy más utcáról akármely emberek közzéjük való menésre. — Ad 9-u m.

Az ispotálynak, és ahoz való bonumoknak az város félénként rendeltett ispotálymester viselte gondját, abban szegények befogadására beregszászi bírónak volt hatalma, most is a város romlása után a város maga költségén építi. — Ad 10 u m. Most legutoljára tudja bizonyosan, hogy a munkácsi tisztek foglalták el az ekklézsia szölleit, és azok adták a beregszászi plebánus ur kezeibe. — Ad 11-u m. Tudja bizonyosan, hogy plébánus és mester uraimékon és két harangozón kívül több katolikus lakos ember nincsen. A két harangozónak is a felesége kálvinista, és azoknak sessiójok Beregszászban örökös képen nincsen.

2-d u s testis Michael Virágh, incola oppidi Beregszász Annor. cir. 70. Jur. Exam, fatetur ad 1-m u m 2-d u m 3-i u m 4-t u m 5-t u m uti praecedens, addito ad 5-t u m, tudja bizonyosan, hogy Eötvös Mihály és Lévy Dániel nevü ember Eperjesen öntették a város költségén a harangot, ugyan említett Lévy Dániel maga ökrein, szekerén hozta le 25 frtért azon harangot Beregszászba. A kis harang pedig amely a kistemplom tetején vagyon úgy esett katolikus uraimék kezeibe, a midőn ezen fatens másodmagával a kistemplomnak szarvzatját (?) csinálta volna, akkor plebánus uram kérte el a várostól olyan konditíóval, hogy a nagy harang szabados legyen kálvinistáknak is, ha a kis harangot oda engedik; oda engedvén a város a kis harangot plébánus urnak, a nagyharangot egy hónapig usuálták, egy hónap után a nagy harangot a plebánus eltiltotta a várostól, és így mindakettő oda lett. Ad 6-t u m 7-u m 8-u m 9-u m uti praecedens testis. Ad 10- u m. Tudja, hogy akkori plebánus foglalta el, de nem tudja melyik. — Ad 11-u m nihil, ad 12-u m uti praecedens testis hoc addito, hogy egyik harangozónak felesége után vagyon sessioja örökös képen.

3-u s testis Petrus Szöllösy incola oppidi Beregszász Annor. circ. 68. Jur. Exam. fatetur. ad 1-u m uti primus testis; ad 2-d u m 3-i u m similiter ad 5-t u m hallotta néhai Técsi Andrástól, hogy a nagy harangban vólt pénze n. Técsi Andrásnak de ad illud punctum nihil. — Item ad 6-t u m. Tudja, hogy a kis harang kálvinista. De azoké vólt és akkori plebánus Pater Gaál Mihály uram kérte el a várostól oly véggel, hogy a nagy haranggal harangozzanak szabadosan a kálvinisták, de kevés idő mulva azt is elvették, úgy az égés után az órának vasából, hogy kapát csináltatott említett pater Gaál, Bokor Pál nevü szolgája által szemeivel látta. Ad 6-u m 7-u m 8-u m 9-u m 10-u m 11-u m nihil ad 12-u m uti praecedens.

4-u s testis Benedictus Szabó incola oppidi Beregszász Annor. circ. 60 Jur. Exam. fatetur ad 1-u m 2-u m 3-i u m et 4-t u m per omnia uti praedens; ad 5-t u m valja uti 2-us testis, excepto, hogy maga szekerén, ökrén hozta le Lévy Dániel a nagy harangot Eperjesről; de fizetésért-e, vagy ajándékon, nem tudja. Ad 6-u m uti 1- m u s testis ad

7-um tudja, hogy Ujvárost és pap utcát, egy részét birták a parókhához, másrészét az ispotályhoz, de kicsoda konferálta nem tudja. Ad 8. 9. 10-um fatetur in omnibus uti 1-um us testis. ad 11-um. Tudja bizonyosan, hogy in anno 1681 a munkácsi tiszték foglalták el és azok resignálták templomokat, Schólákat, és parókhákat, minden bonumaival együtt, romano catholicus plebánus kezébe ad 12-um uti praecedens.

5-tus testis Paulus Huszti incola Beregszásziens anno cir. 59. Jur. exam. fatetur ad 1-um 2-um 3-ium et 4-tum uti primus testis, ad 5-tum uti 2-dus testis ad 6-tum 7-um 8-um et 9-um fatetur uti 1-um us testis; ad 10-um uti 1-um us testis; ad 11-um: Tudja, hogy in anno 1681 a reformátusok birták azután is a templomokat, scholákat, parókhát, de mindazokat ki foglalta el nem tudja. Ad 12. uti praecedens.

6-tus testis Stephanus Pap incola Beregszász. anno cir. 60. Jur. Exam. fatetur ad 1-um nihil, ad 2-dum nem tudja ki építtette a malombokat, de tudja bizonyosan, hogy a szeghi malomból 4-edrészt járt a kálvinista deákoknak, úgy az ispotály számára; azt is tudja, hogy a felső malomból 4-edrészt járt a parókhához. Ad 3-ium: Tudja bizonyosan, hogy Zrinyi Ilona fejedelemasszony búza, és borbéli dézma proventusokat törvényes revisio szerint a reform. Ekkleziához vissza adta, és aszerint vettek mindenkoron a dézmások a város pecsétje alatt recognitot. Ad 4-tum uti 1-mus testis; ad 5-tum 6-tum nihil, ad 7-mum uti 4-tus testis ad 8-tum et 9-num uti 1-mus testis; ad 10-mum: Tudja hogy elfoglaltatott, és kicsoda foglaltatta el és ki által, s ki parancsolatából, nem tudja; ad 11-um nihil, ad 12-um uti praecedens; hoc addito: egy jövevény özvegy asszony is lakik a városban pópista és egy Uzdi nevű lakos ember.

7-mus testis Stephanus Kepes, incola oppidi Beregszász anno cir. 70. juratus exam. fatetur ad 1-um: tudja bizonyosan maga is érte, hogy nem pópista földesur, hanem az hegyen levő szöllőt testamentaliter adta Hegedüs János nevű ember a parókhához lengyel járás előtt; azt is jól tudja és érte, hogy a Rósásban egy darab szöllőt a város maga pénzén vett ekkleziá számára, — ugyan a Szunyog hegyen is, egy darabot vett a város maga pénzén, a mely szőlők most plebánus ur birtokában vagynak. — Ad 2-um fatetur uti 1-mus testis; ad 3-ium: Tudja bizonyosan, hogy dézmáláskor legelsőben kiadtak búzáat 200 keresztet, bort 16 hordóval dézmás uraimék a parókhia és iskola számára; ad 4-tum: Tudja bizonyosan, hogy azelőtt dézmáláskor a pintále csak a város részire való harangozóké volt; de most mind reformatus, mind catholicus uraimék számára megveszik; ad 5-tum uti 2-us testis; ad 6-tum nihil; ad 7-mum ad 8-um sicut praecedens testis; ad 9-um 10-um similiter ut praecedens. Ad 11-um: Tudja bizonyosan, hogy az 1681 esztendőben, mind templomok, scholák és parókhák a reformátu-

sok birtokában voltak azután is, hanem a földesur akaratából a munkácsi tisztek foglalták el és adták minden hozzávaló bonumával együtt romano catholicus plebánus kezébe; ad 12-um fatetur uti praecedentes.

8-us testis Michael Rettegi, incola beregszásziensis annor. Circ. 80. Juratus Exam. fatetur ad 1-um nihil, ad 2-um 3-ium et 4-um uti praecedentes, ad 5-tum uti 2-dus testis, hoc addito: amikor 1687. évben a templom és torony elégtek azoknak minden vasait akkori plebánus uram vette kezébe, ad 6-tum 7-um 8-um 9-um 10-um uti praecedentes ad 11-um nihil, ad 12-um uti praecedentes.

9-us testis Georgius Szöllősy incola similiter Beregszásziensis, annor. Circ. 66; jur. examin. fatetur ad 1-um: a parokhiákat és ahoz tartozó bonumokat ki konferálta nem tudja, hanem tudja bizonyosan, hogy a hegyen levő szőlőt Hegedüs János református ember testamentaliter hagyta az ref. ekklesiához; Mezőhegyen levő szőlőt pedig a város maga költségén vette, azokat pedig most plebánus uram birja; ad 3-um et 4-tum uti praeced. ad 5-tum similiter; ad 6-tum: a scholákat és a végiben való parókhiát úgy érte, hogy parókhiák vóltanak, a miben pedig most plebánus ur lakik, azt a fundust a város maga pénzén vette, rajtalevő házat is maga költségén építtette; ad 7-um 8-um 9-um fatetur ut praecedentes ad 10-um most utóljára, tudja, hogy elfoglaltatott, de ki által nem tudja; ad 11-um: hogy mgos Báthory Sónia fejedelemasszony elfoglaltatta volt, és akkor resignáltatta a templomokat, scholákat és parókhiát, kath. plebánus kezébe, azokhoz tartozó bonumokkal együtt, ezelőtt Circ. 40 évvel; ad 12-um uti praecedentes.

10-um s testis Johannes Nagy incola beregszásziensis, annor. Circ. 55, juratus examinatus ad 1-um nihil, ad 2-um vallja, hogy a szegi malomból járt a jövedelem egy részt a deákoknak, másrészt az ispotály számára, a felső malomból pedig 4-edrész járt a ref. praedikátoroknak, mgos Zrinyi Ilona fejedelemasszony idejében is. Ad 3-ium sicut praecedentes; ad 4-tum similiter, ad 5-tum tudja, hogy a város mostani nagy harangot maga költségén öntette és hozatta; a kis harang pedig, hogy hogy esett kath. uraimék kezeibe nem tudja; az órás harang pedig az égéskor elolvadott, az órához való vasakat pedig látta ezen fatens a sekrestyében Pater Gál idejében. Ad 6-tum nihil, ad 7-um tudja, ugy is érte, hogy paputca szolgált a parokhiához, újváros pedig a szegi malomhoz, de ki konferálta azt nem tudja. Ad 8-um 9-um sicut praecedentes; ad 10-um: tudja hogy elfoglaltatott, de ki akaratából? nem tudja; ad 11-um: Tudja, hogy azelőtt birták a reformátusok, de Báthory Sónia fejedelemasszony elfoglaltatta, és adta kath. plebánus kezébe, Zrinyi Ilona pedig visszaadta a reformátusoknak; ad 12-um: uti praecedentes.

11-um testis Stephanus Móric Nobilis persona Annor. Circ. 60,

juratus exam. fatetur ad 1-um : Tudja bizonyosan, hogy a Rosásban egy darab szállót ezen fatensnek a nénje konferált a városnak ; a város a schólákhoz. — Ad 2-um nihil ; ad 3-um tudja hogy Zrinyi Ilona fejedelemszöny idejében is mind bor és búza dézmát mindenkor kiadták a ref. ekkleziához, de a rekognitio felöl semmit nem tud ; ad 4-um uti praecedentes, ad 5-um : Tudja bizonyosan, hogy a beregszásziak magok költségén hozatták, s öntették a nagy harangot, ezen fatensnek is az édes atyja adott belé hat tallért ; ad 6-um et 7-um nihil, ad 8-um tudja, hogy a két utcának a beregszászi bíró parancsolt, ugy pedig egyik utcáról a másikra szabadon lehetett átmenni, ad 9-um uti 1-um testis.

12-um testis Stephanus Técsy, Annor. 60, juratus exam. fatetur ad 1-um : hogy sohasem tudja, sem nem hallotta, hogy a beregszászi parókiához catholicus urak valami részecskéjét is konferáltak volna ; ad 2-um : tudja bizonyosan, hogy Zillér Antal nevü ember építtette a szeghi malmot, és testamentaliter hagyta Beregszász városának, azt is tudja, hogy mgos Zrinyi Ilona fejedelemszöny törvényes revisiója után resignáltatta a parókiákat ahoz való jövedelmekkel együtt a reformátusoknak sok uri rendek praesentiajokban : ad 3-um uti praecedentes ; ma is ugy van, hogy a rekognitio kiadatik. Ad 4-um uti praecedentes. Ad 5-um : Tudja bizonyosan, hogy Beregszász városa maga költségén öntette, s hozatta a nagy harangot, a kis harang pedig ugy esett plébánus ur kezeiben : compositióra indulván, hogy a nagyharanggal megengedi páter Gál Mihály uram harangozni a reformátusoknak, ha a kis harangot cedálják öklmének ; cedálván öklmének a kis harangot, a nagy harangot is egy hónap mulva elfoglalták, az órás harang pedig az égés után minden órához való kerekek és vasakkal együtt páter Mátyus uram idejében elveszett. Ad 6-um fatetur ; soha nem hallotta, hogy pápista fundatio lett volna, söt valamikor kívántatott, mindenkor a város kuralta, ugy a mely parókiában most plébánus uram lakik a város maga pénzén vette, ugy a város építtette, a mint ezen fatens fateálja a kontraktusa most is megvan ; ad 7-um azt sem hallotta soha a fatens, hogy annak a két utcának szolgáltatását valamely ur konferalta volna catholicus, hanem a földesurak konsensusából a beregszászi tanács akaratóból konferáltatott azoknak szolgálatuk a parókiához, jobbágyi titulust nem viseltek a praedikatorok szolgálatában ; ad 8-um et 9-um uti praecedentes ; ad 10-um tudja bizonyosan a tanu, hogy a revolutio után Benyiczky Péter uram udvar bíróságában páter Bokros uram idejében templom, parókiák, és ahozvaló bonumok elfoglaltattak, mely után a város akkori camerae praeses gróf Szentiványi László urhoz önsghoz confugiált ; ő maga tett ilyen resolutiót, hogy ha a város komprobálhatja mind a harangot, mind a parókiához való bonumokat saját örökséginek

lenni? léssen resolutiojok, melyhez bizván a város az említett nemes kamarához ujabban refugiált, azonban minden dokumentumokat töllek elvevén, említett páter Bokros ur keziben visszaküldötték kikkel együtt azon jószágokat manuteneálta öklme, oda is vannak most is; ad 11-m u m: tudja a fatens, hogy 1686. esztendőben és 1687-ben is birták, 1688. esztendőben Reviczky Miklós ur udvarbíró lévén *militaris assistentiá* val foglalta el *Petermány* nevű kapitány *assistentiája* által; ad 12-u m tudja a fatens, hogy van egy *zsellér catholicus*, ugy a két harangozó.

13-u s testis *Martinus Keresztury*, *incola Beregszász*. *Annor. Circ. 50, jur. exam. fatetur*: ad 1-u m nihil; ad 2 u m: tudja bizonyosan, hogy a szegi malmot a város építtette, a szegi malom jövedelmét percipiálta is mikor malom mester vólt, az ispotály és deákok számára ugy mint negyedrészt, a felső malomból pedig 4-edrészt járt a praedikátorok számára, ad 3-i u m et 4-t u m uti praecedentes, ad 5-t u m nihil, ad 6-t u m a város építtette a parókhiaikat, hogy valami *catholicus fundatio* lett volna nem tudja, sem nem hallotta; ad 7-u m 8-u m et 9-u m uti praecedentes, ad 10-m u m plebánus ur *Benke* uram foglalta el a parókhiaikat, szöllő két és egyéb ahozvaló jövedelmeket ad 11-u m nihil, ad 12-u m uti praecedentes.

14-u s testis *Johannus Csoma incola beregszásziensis*, *Annor. Circ. 50; juratus exam. ad 1-u m nihil, ad 2-u m fatetur*: nem tudja a malmokat kicsoda építtette, de tudja, hogy a szegi malomnak negyedrésze járt a deákok számára, ugy az ispotály számára, a felső malomból pedig negyedrészt járt a a református praedikátorok számára, mgos *Zrinyi Ilona* fejedelemasszony idejében is, borból, búzából a dézmát a református praedikátoroknak kiadták, ad 4-t u m et 5-t u m uti praecedentes; ad 6-t u m nihil, ad 7-u m et 8-u m uti praecedentes, ad 9-u m similiter ad 10-m u m tudja bizonyosan, hogy akkori udvarbíró uram erejével foglaltak el mindeneket. Ad 11-u m: tudja, hogy 1681 és azután is birták a reformátusok, de akkori udvarbíró *Benyiczky Miklós* uram ugy foglalta el; ad 12-u m uti praecedentes.

Ezen *inquisitio* mi általunk, nemes *Beregh vármegye* birái előtt, e szerint menvén véghez, melyet sajátkezünk irásával *subscribálván*, és usuális pecsétünkkel pecsételvén, *sub juramento nostro in Generali Regni (?) superinde expresso, pro futura cautéla* kiadtuk. *Datum in oppido Beregszász, die 20 Januarii, Anno 1727.* Tekintetes, nemes *Beregh vármegyének ordinarius szolgabirája Cserney Paál m. k. (p. h.)* Tekintetes nemes *Beregh vármegyének ord. szolgabirája Pécsy László m. k. (p. h.)* Tek. nemes *Beregh vármegyének hites assessora Sánky András m. k. (p. h.)*

Quod praesens Copia cum vero suo Originali in omnibus punctis,

notis et Clausulis rite, ac legitime concordet, fide mea mediante recognosco. In oppido Beregszász die 4-ta Januarii Anni 1733 Sámuel Kura nobilis persona.

2.

Pathai István református szuperintendens, Zwonarrits Mihály ág. hitv. evangélikus lelkész s Klazekovith István ág. hitv. ev. szuprens vitázó levelei az ur vacsorája ügyében általában a két felekezet közötti akkori viszályok felett. 1616—1617.

Multijugae eruditionis et maturae senectutis laude ornatissimo viro D. Stephano Klazekovith, ecclesiarum in ditione Sp. ac M. Dni D. Pauli de Nadasd etc. constitutorum superintendenti Domino et amico veteri Stephanus Pathainus salutem in Domino.

Tudom bizannyal szerető István Uram, hogy kegyelmed előtt nyilván vagyon mióta az Ur Isten az Ő szent Igéjének aranját, az Anti Christusnak sok időtől fogva öregbítettett rozsdájából, e mi nyomorult országunkban is nemzetségünk között kezdette tapasztalhatóképen kitisztítani, mi előttünk való jámbor tudós és istenfélő Tanítóknak (kiket Ő szent Felsége erre hívott, és a szent Léleknek bátorító ajándékával felfegyverkezett volt) szorgalmatos és hívséges forgolódások által, mint gyarapodott, nevedett és tündöklött, a keresztyéni szeretetnek és dicséretes egyességnek általa, a Jézus Christusnak Ekklezsiája, mely nagy egyességben és szeretetben éltenek a mi ifjúságunknak idejében való Tanítók, úgy látták egymást mint Atyafiak: a község között hasonlóképpen szép lelki örömmek gyakorlása uralkodott és virágzott. — E dicséretes egyességnek és békességes életnek kötelét, ugyan a mi időnkben (noha mindenkor eljár az ő hivatalában) a pokolbeli ördög, ki minden jónak irigyje, mi módon igyekezett hol egy hol más rendbeli eszközei által elszakasztani, és halálos gyűlölségnek s káromlásnak magvát, az Urnak szépen megkészített mezejében hinteni. Tudom mindezek nyilván vannak kegyelmed előtt. Oly igen nyilván vannak pedig, hogy a kik ezeket tudakozni akarják, bátor ne keressenek historia szerint való írást, megelégedhetnek azzal, ha kegyelmedtől értekeznek, és a kegyelmed beszédének tüköréből az Ekklezsiának, e mi földünkön való épületének és kísértetinek ábrázatját megtekintik. A mostani állapotja pedig a Krisztus Ekklezsiájának, melyet nagy fájdalommal viselnek minden hivek, miben légyen, kérdés nélkül minden látja: mert a gyűlölségnek, a pokolbeli ördög által hintett magva annyira meggyökerezett, hogy csak a Felséges Ur Isten, az ő véghetetlen bölcsessége, és tollunk megtuda-

kozhatatlan ítéleti szerint gyomlálhatja ki, emberi állatnak sem bölcsesége sem ereje véghez nem viheti. — Lett pedig ez az eljáró Tanítóknak, némelyeknek a vigyázásban való restségök és tunyaságok miatt, némelyeknek e világ után orcátlan hízlekedések miatt, a mennyi tunyaság egyikben a vigyázásra, a másokban a visszavonásra és emberek előtt való hízlekedésre, két annyi serénység volt. Nem aludta el a Sátán is dolgát, hanem gyujtotta mindenfelől való fúvással a közikben vetett tüzet. Ki miatt annyira jutánk Szent Ur Isten! hogy majd senkinek nem lehet sem életében sem hivatalában csendessége. — Panaszolkodunk ha leszen ki a mi méltó panaszunkat igaz ítélettel és jó lelkiismeretnek fontjával megmérje és megbecsülje. De ha szintén valaki gonoszul ítéli is meg panaszunkat, arról mi nem tehetünk, a mi szívünknek fájalmát ugyan megjelentjük, és a mi szenvedésben megkeseredett szívünknek fájalmát annyiból megis könnyebbitjük, hogy egyebek is látják méltatlan szenvedésünket, kik közül talán találatnak is olyak, kik szánakodnak nyavalyánkon. A felőlünk gonosz ítéletü emberek is meglassudnak (megszünéseket teljességgel nem reménylhetjük) avagy annál is inkább felindulnak, és az ő gonoszságoknak mértékét serénybben igyekeznek betölteni. Mi-ólta szerető István Uram töllünk, kikkel ez előtt egy értelemben valátok és nagy szeretettel éltek vala, atyafiakhoz illendő egyességet, szeretetnek idvességes gyakorlásával tartatok vala, — elszakadátok: némely nyughatatlan elméjü és patvarkodásban gyönyörködő embereknek isztikéléséből (kinek az Ur, elhittem én azt bizonynal az ő ítéletének igazsága szerint megfizet) az ótától fogva a kegyelmetek pártján való atyafiaktól csendességünk nem lehet, viseli némelyeket az éretlen ifjuságnak buzgósága, némelyeket, mintegy Icarusz, röpülésre ingerli tudományának ő maga előtt való tetszése és biztatása. Ki tudná megmondani hányféle affectustól viseltetik a nyughatatlan elme? — Szidalmaznak, káromlanak, gyaláznak irásokban és szavokban. Annyiban jutott e világ, hogy a kiknek az Úr Krisztus dicsőségét kellene hirdetni, azok minden bölcsességeknek erejét szidalmazásra és káromlásra fordították, az jobb, az tudósbb, az dicséretesbb, a ki ellenünk éktelenebb szókkal formált szidalmat tud irni avagy kiáltani, látván ezt, hogy mi, a mennyiben a mi emberi gyarlóságunktól lehet, mindeneket elhagatunk és eltürünk, és hogy senki nincs, ki őket megszólítsa. Csak egy Scola mester, avagy scolai deák is azt írja, és azt mondja, a mit akar, hitünket, vallásunkat illetlen szidalommal illeti; maga egy Istent vallunk, egy keresztségünk vagon, egy idvességnek reménységében élünk, mégis hitünket szidalmazák és vallásunkat káromolják, Isten tekincsd meg e nagy méltatlanságot!

Gondolod-é Atyámfia mi következhetik mindezekből? — Istennek neve nem dicsértetik, a Krisztusnak Ekklézsiája sem épül; sőt inkább az

idegeneknek ellenünk való káromkodásra nagy ok adatik. Ki mond jót eféle cselekedetekért, ha ki dicsekedni akar, az Urban, és nem felebarátjának szidalmazásában dicsekedjék. Eddig rajtunk tött bosszuságokat, és felöllünk való gyalázatos irásokat, a maga gondatlan emberektől elszenvedtünk és csendességgel elhallgattuk: először vártuk azt, hogy magok megszegyenlik magokat azok ellen való káromlásban, a kik őket vissza nem szidalmazák. Véltük hogy ugyan unva hadják, nem akartunk a magában gerjedező tűzre olajt önteni. Annakutánna, a magunk emberiségének meggondolása is állott előttünk, hogy ne mondja senki azt, hogy eféle nem javallandó háborunak mi kezdői, indítói és gyujtói volnánk, inkább akartuk azt, hogy másnak törvénytelen gyujtogatásától kertünk széle megperzselődjék (melyet idővel megépítünk Isten segítségével) hogy nem mint valakinek házára menjünk gyalázat tételünknek nyilával. Harmadszor gondoltuk azt, hogy a Superattendensnek és a Senior Uraimnak hírok nélkül lesznek eféle dolgok, melyeket ha azok, a kik az Ekkleziában emineálnak, ezekbe vesznek, megszóllítják az alattok valókat, és a keresztyéni egységnek rendiben állítják, mivel hogy ők tovább való dolgokat meg tudnak gondolni, és az Isten tisztességére nagyobb gondot is viselnek, hogy nem, mint valami hiában való dicsőség keresését. Végezetre, Combináltuk tudományunknak és vallásunknak igazságának tekintetivel is amaz bölcs mondása szerint: Cum recte vivas, ne curas verba malorum. De imé felséges Isten, sem békességes várakozásunk és türésünk, végét nem éré káromlásoknak, sem magok ki nem fáradának gonoszul kezdett vásznoknak szövéséből, sem az öregektől meg nem szóllittattanak: hanem (a mint immár nyilván vagy) a kitől csendesítettést reménylettünk, az öntött olajt az égő tűzre, sarkantyút kötött a futós lónak oldalára. A kegyelmed fő Seniora Zvonorits Mihály uram nem győzte várni azt, hogy az alatta valóknak bosszuságos irások és kiáltások a mi békességes türésinket megmozdítsa, s hasonló írásra és káromlásra felindítsa: hanem maga a Superintendensnek mintegy tisztí felett levegő buzgó affectusból kezdett hozzá. Ir egy levelet magyar nyelven a Büi Praedicatornak Tholnai Istvánnak, melyben nem Tholnai Istvánt magát a kivel neki ügye volt, hanem mindnyájunkat személyválogatás nélkül szidalmaz és gyalázatos névvel illet ő kegyelme, Calvinista ördögöknek nevez, holott mi magunkat Calvinustól Calvinistáknak nem neveztük (nem úgy mint kegyelmetek Luthertől Lutheranusoknak) mert emberben dicsekedni nem akarunk sem kívánunk, megelepszünk annak nevével, a kinek nevét a szent keresztségben felvettük: azért bosszúból való mondásnak tartjuk, ha ki minket Calvinistáknak avagy Czvingliánusoknak, avagy bátor Lutheranusoknak nevez: mert mi azoknak nevekben nem keresztelkedtünk meg. Nevez bennünket Sacramenti perdáknak, ellenséges embereknek, török tudomány magvának hintege-

tőjének, konkoly hintőknek. Vallásunkat Török magnak, Arius magvának, konkolynak, és arra itél méltóknak, hogy az országból is kitöröltesünk. Hoz ennek fölötte Heidelbergából, Füzerből, Chemendvárából, Vepről, Gvárból (de igen közel vetette itt ő kegyelme a határt) harmad követ által hallott hamis dolgokat elő, melyekkel a mi tiszta tudományunkat és vallásunkat utálatossá tégye az ő kegyelme levele olvasók előtt. Hurrogatásra méltónak itél bennünket, és ugyan fenyeget is ő kegyelme, hogy ezután inkább hurrogat mindenütt. Gondolta ezt ő kegyelme Mihály Uram, hogy a minémü hallgató és nagy türehető emberek mi vagyunk, talán mindennyi hurrogatással sem mozdíthat meg fekvésünkből, fel mégyen a kérkedékenységnek hegyére (ítélte én azt vélem, hogy ha a völgyben állana, senki sem látná és nem tudná ki szóll, és honnan adatik az a nagy hangosság) s nagy bátorsággal igéri magát, hogy nints Magyarországon oly Calvinista, kitől ő megijedjen, és kinek meg nem felel, tudós Calvinistákkal vólt immár ügye, de mindeniket meggyőzte. Ilyen nagy hírét mi ő kegyelmének nem hallottuk még eddig, s talán most sem vettük vólna eszünkbe, noha nem messze lakik ő kegyelme hozzánk, ha ő kegyelme hirt nem tett vólna, — ezután immár mi s tudjuk. Országunknak is ilyen fogyatkozott állapotját illendőképpen, szánjuk. Hires kasza, gyakorta kicsiny tőkébe szokott eltörni: kicsiny kő miatt lett egy gyermektől ama magos, fegyverben és erejében dicsekedő Góliátnak halála. — Értjük azért immár ennyi magyarázat után az ő kegyelme szándékát. Minekokáért kegyelmed előtt, mint Superintendens előtt protestálunk, protestálunk Isten előtt és minden keresztyén Atyánkfiai előtt, kik eleibe ez én levelem jut, a kiknek kedvekért irtam is magyar nyelven kegyelmednek, hogy mi sem felfuvalkodásból, sem dicsőség keresésből nem provocaltunk valakiket, hanem az ő bosszujok és ingerlések által vitettetünk erre, nem is mehetünk el az ő kegyelme hurrogatása előtt, azért elő kell állanunk, elő is állunk Isten segítségéből. — Ha ő kegyelme Mihály uram kivonta kardját, el se tegye, hanem ugyanezen egy munkával ő kegyelmének teljék kedve. Im Synodosunk léssen, melynek idejéről és helyéről kigyelmeteket ujabban és jóidején certifikáljuk. Kigyelmetek s kiváltképpen Zvonorit Mihály uram ő kegyelme, a kikkel ő kegyelme gondolja, nemzetségünkbeli személyekkel jöjjön be közinkbe, és bizonyítsa meg ő kegyelme, hogy mi Sacramenti perdák, Török magnak hintegetői vagyunk, és hogy a mi hitünk török mag és konkoly, a mint ő kegyelme levelében írja, válassza léssen ő kegyelmének. — Irja azt ő kegyelme a Búi Praedikatornak: Vidd orrába ugymond a te Püspöködnek Pathay Istvánnak, marakodjatok egymással. Jóllehet ő kegyelme ennél tisztességesbben irhatott vólna, ha nem egyébért, csak a maga emberségének becsületire nézve is; de tudván azt, hogy a madár az ő énekléséről ismertetik meg, nem annyira haragszom ő ke-

gyelmére, mintha természeti és szokása kívül másnak követte volna énekét. Ő kegyelme azért maga jelen lévén, vigye orrába, mert talán a Bűi Praedicator nem tud annyit az akasztaláshoz és a marakodáshoz, mint ő kegyelme. — Kegyelmeteket atyafiságos szeretettel kérjük (ha immár úgy tetszett Mihály uramnak ő kegyelmének) hogy kegyelmetek meg ne vesse ily atyafiságos magunk ajánlását és kérésünket. Emlékezhetik kegyelmed rólla, hogy szegény Nádasdi uram egynéhányszor hozott ilyen haragos embereket reánk. Tudja kegyelmed, hogy szegény Sybboltival Krajtzerus Doctorral is volt eféle collatiókn. Lám én mindenkor elmentem, a mint kegyelmed maga jól tudja, így kegyelmetek is közinkbe jöjjen, szóljunk, beszéljünk egymással atyafiságos szeretettel, Magyarok vagyunk, szomszédok vagyunk, egy keresztség alatt vagyunk, és egymást szeretettel salutalunk, ha szintén némely dolgokban nem egyezünk is, hogy nem örök gyűlöléssel egymás ellen irogatunk. Mert eféle zürzavar irogatásokkal, ennek soha vége nem lészen, a mint Mihály Uram ő kegyelme maga is igazán írja Tholnai Istvánnak irt levelében. Bizony ugyan nincs jobb a szembe való szónál, mely szembe való szollásunknak idejét adja az Ur Isten egésségben érnünk az ő Szent Nevének dicséretére Amen. Datum Veszpremi 10 Novemb. 1616. R. T. D. amicus Steph. Pathainus. Kegyelmedtől választ várok.

Ezt a levelet Szána Máté tápi s Sabbaraeus István kupi öreg ref. lelkészek, November 22-dikén, szives köszöntés mellett személyesen adták által Klazekovith szuperintendensnek Szent Miklóson ahol az mint lelkész szolgált. Klazekovith a Patai levelét elküldötte vádlott Zwonarits Mihály sárvári lelkészhez, aki terjedelmesen felel s menti magát egy Klazekovithoz írott levélben, amelyet ez, saját kíséző soraival együtt Kola János bogoszlai és Kőrösi Imre szili ág. hitv. lelkészek által küldött el 1617. Február 8. Pápára s innen küldetett az aztán Veszprembé Pathaihoz.

Im itt következik a Zwonarits apologiája.

Atyám helyett Tisztelendő és mindenkor becsületes Superintendens Uram!

Megadták énnekem Pathai István uram kegyelmednek küldött irását, melyet Bertalan uram kezétől Farkasdi Márton hozott el, és egy szolgám által juttatott kezemhez. De sem Bertalan uram, sem Farkasdi uram engem arról nem certificált, mi végre küldötte kegyelmed énnékem azt az irást, és részből azért, részből az én sok és nehéz nyavalyám miatt, akkor hogy hozták, obiter megolvastván, soha azután eddig az ideig é végre hogy olvastam, kezembe sem vettem, ezután is én felőlem vesztességben állhatott volna: hanem ötsém uram több dolgok közben és kegyelmed szavával tudakozta tőlem, ha tettem-é valami választ Patai uramnak arra az írásra avagy nem. Így kezdék gondolkodni, és itélem

azt, hogy kegyelmed talán én általam akart választ tétetni arra a levélre; de mivel hogy Patai uram nem ír énnekem, noha engem vádol telességgel és csufol ő kegyelme abban az írásában; nem itélem méltónak, hogy én ő kegyelmének írnék, hanem elegendőnek tetszék az, hogy az ő kegyelme vádlási és egyéb megcsufolási ellen kegyelmed előtt magamat megmentsem. — Minémü választ akarna pedig kegyelmed ő kegyelmének régi barátjának tenni, azt kegyelmed maga látná. Mentem azért magamat, de kegyelmed előtt mint Superintendensem előtt, a ki eleibe ment is az ellenem való sok panasz, és a mint tetszett Patai uramnak, az ő kegyelme levelét magyarul írnia, a végre hogy megérthessék (mert talán félt ő kegyelme, hogy meg sem értjük ha deákul irt volna) azonképpen ez is légyen magyar nyelven és értettessék bátor mindenkőtől, a kiknek kezekhez juthat. Tehetségem szerint pedig értelezek, hogy úgy vigyem véghez magam mentségét, hogy kegyelmed előtt, és még az ellenkező félnek igaz ítélet tevői előtt is, ebben a vádolásban vétek nélkül való embernek ítéltessem, és a háboruság tüzének gyújtogatásától üresnek találtassam. Sőt ez versengésnek, kiről ír Patai uram, minden eredetinek és indítójának a Búi Praedicator ismertessék, melyen magam igaz mentségét így értse kegyelmed: Lakék Pápán egy Egerszegi István nevű főember, ki az Urban elnyugodt, ezzel én gyermekségemtől fogva együtt és egy tudományban nevelkedtem. Sokszor kért engemet házához jártában arra, (kinek bizonyági vannak ebben a helyben) hogy az Ur Vacsorája felől való tudományunknak igaz fundamentomit megjegyzém neki, kiket ő megtanulván, magát azokkal vigasztalhatná is, óltalmazhatná is ellenkező felek ellen, — ennek kedvéért irtam vala egynehány kérdésekkel és feleletekkel való írátskát, és azt neki adtam. Soha sem ezt, sem mást, csak egy tenyéryi papirossan való írást is nem irtam sem küldtem a Búi Praedicatornak, — honnét jutott hozzá az az írásom, ő tudja, de belé kapott a jámbor és igen rutul meghurcol egy részecskéjeért, melyben az Ur Vacsorája kenyeréről szóltam, mind szítkával, mind gyalázattételével, mind az ő írása kezennél megmutatja, ez ellen kellett énnekem abban az írásomban magamat mentenem, a kiről ilyen nagy panaszt téssen Pathai uram. Mint az előtt, úgy ezután is soha én a Búi Praedicatornak csak egy ígét sem irtam volna, ha ő az én munkám martzongásának békét hagyott volna. És így, ő kezdette zavarni a barátom a patakot, mégis engem büntet Pathai uram érette, kit ha ő kegyelme eddig nem tudott, kegyelmedtől megértheti. Ha tudta ezt, és mégis így cselekszik, legkönnyebben tulajdonitom maga feléhez való szeretetének. Ha valaki az ő kegyelme könyve ellen, melyet irt de Sacramentis, írna gyalázatosan, kit ítélne eo casu ő kegyelme háboruság indítónak? magát-e, vagy azt, ki azt cselekedte, ha ő kegyelme kényszerítették írását óltalmazni? fohászkozza ő kegyelme írásának elején a Régi

egyességet is. Adta volna bár az ur Isten hogy Zegedi Máté uram idejében való egyesség maradhatott volna meg a tudományban mind eddig. — Mert annak idejében, az Augustana Confessiótól idegen Atyafiak ha voltak is valakik, meg sem mertenek motszanni; de hogy annak halála után más Biró járása lőn, nagyobb szabadsággal kezdék az emberek egynehányan az Augustana Confessiótól különböző tudományt behozni. Az ada okot, mind az akkori belsupremus magistratusnak Isten után, s mind az Ekklezsiában tanító főembereknek, a serényebb vigyázásra, és végre az ellenkező feleknek az ő társaságoktól való elrekesztésre. Igazán írja Pathai uram, hogy kegyelmed ezeket mind jól tudja, és azért én is, a kegyelmed bölcsen ítélő értelmére hagyom ez iránt magamat. Az első kedves egyenesség, a kegyelmed becsületes Vénségebeli vigyázása alatt, Isten áldásából ékesen virágozik most is a mi gyülekezetünkben, s ennek édes társaságára sokakat jutni kívánunk. De a második időbeli, és kevés ideig való egyességet, mely a mi hitünknek és tudományunknak sérelmes volt, a kit elbontott az Isten, ezután is távoztassa Ő Szent Felsége, sőt pro mea parte azt mondom vagy bánja valaki, vagy nem:

Sit maledictus amor, pax et concordia cara
Quae violat verbi dogmata sancta Dei.

Érti immár kegyelmed azt is, hogy nem én, hanem a Bűi Praedicator volt felindítója annak a háborúnak vagy zendülésnek, melyért Patai uram haragszik, s azt is, hogy nem vagyunk mi az igaz és nem káros békességnek gyűlölői. Ha ez különben vagyon, mutasson a Bűi Praedicator bártak két ujnyi papirosra írott levelet, kivel én ötöt provocáltam volna előbb, és bár kegyelmed előtt én provocálódjam érette és találtassam olyan égő tüzet olajöntő embernek, minémünek tetszem Patai uram előtt. Csudálja is Patai uram, hogy én, a Bűi Praedicator Calvinistának és Sacramenti perdának irtam, és annak tudományának némely részeiben, a Christus Istensége tagadásának magvát hintegetni mondtam. De azzal nem gondol ő kegyelme, hogy a Bűi Praedicator engem oly tanítónak ír, ki a Christus testét foggal tanitanám rágattatni, az én idvességem dolgában nem tudva munkálkodnám, és a régi Doctorokat gyalázatba hoznám és sokakat eféléket. A mi Ekklezsiánkat pedig nem igaz Ekklezsiának concludálja, a praemissák igazak ha vólnának is, azt továbbá ha halja is Patai uram, de nyilván nem gondol véle, hogy közönségesen az ő kegyelme alatt való Atyafiak test rágóknak, test maróknak (mint ő kegyelme is levelében, a Bűi Praedicatornál értődnek ir engemet) Capernaitáknak, Zynustiáknak, Methusiástáknak, Eütyches eretnek követőinek, Brenciánusoknak hívják, és mint Severinus Sculteti panaszkodik, Procrustes latorhoz hasonlítanak, ki vendégit ember hússal vendégelte. A Helvetiai Confessióban is Cyclopicus ubiquitousoknak neveznek Bézá-

val, állítom arról a Cyclopsról, a ki az Ulisses társait, mint Virgiliusban írva vagy, felszaggatta és megette.

Nem régen a Krisztus testét, vérét, és annak a vég Szent Vacsorában jelenlételéről való tudományunkat hasonlították, fekete lével főtt nyúlhushoz, és úgy abárlák fel, mint az első zenebonakor az Ubiquitária Comoediában, hogy mind bélit, mind szárahúsát s egyéb tagját is feloszták vala Christusnak. Az, mint a Comoedia megaláltatik a mi Ekkléziánk Conservatoriumában. A kinek, csak magyar nyelvre való fordulásáért is, egy itt Sárvárat a Nemes Vármegyéken való főnépeknek törvénye szerint, halálra íteltetett, ha a jámbor urnak könyörületessége életét meg nem tartja vala. — Ilyen nagy türehető és vétek nélkül való emberek ám az ellenkező Atyafiak, ilyen igen szenvedik kertek sok megperzselődését. Mi pedig szegény fejünk Publicanusok és Szamaritanusok vagyunk ha csak két szót szözlünk is. Immár hát légyen ez is panasz, ha vagyon ki előtt panaszolkoznunk, ha pedig mindezekben csufozással inkább öregbitik valakik fájdalunkat, hagyjuk mi is annak, a mi édes Idvezitőnknek igaz itéletére ügyünket, a kinek dicsőssége és tisztessége óltalmazásában munkálódunk, és a kiért vitetünk így mindennap a sok gyalázat szenvedésnek áldozatjára. A Calvinista avagy Sacramenti perda nevet, nem én formáltam, éltek azokkal az írástudó főemberek előbb, hogy sem mint én e világra születtem, és értették az olyan embereket azokkal a nevekkal, a kik Calvinisták, a Kristus testét a Szent Vacsorától távol a felső égben tanították lenni, és így az Ur Vacsorájának egyik részét tagadván, egész vóltát a Sacramentomnak elvesztették, értem hogy Patai uram a nevezetet nem akarja; adná az örök Isten, hogy mind ő kegyelme, s mind mások a tudományt is, mely azok alatt, a nevezettek alatt értetik, igazán és nem csak szóval dicsérvén Istent, hagyják el, és járulnának együgyűséggel velünk a Krisztus szájától való függésre, a lenne nekünk örömünkre. Calvinista ördögöknek is írja, hogy irásunkban neveztem volna őket, de nem jól informálták e felől a bizott uramat: mert abban a levelemben feleltem csak a Büi Praedikatornak, és valamit ott irtam, nem másnak, hanem csak neki irtam. Csak versengés keresés azért, hogy ő kegyelme a más ügyét magáévá teszi, ugyan a Büi Praedicator is, nem irtam én ő maga személyében ördögnek, hiszen tudom, hogy a testet még le nem vetkezte: hanem ott ördögnek értetem teljességgel azt a Sátánt, a ki a mennyei tudomány tisztaságának, a Szent Györgyi Ekkléziába be szállásának irigye és bosszúlója. De calumniare andacter, semper aliquid haeret, azt mondja a Comicus. Török avagy Arius magvának is, az ő egész Tudományokat nem irtam, hanem az egész tudományban irtam, találatni oly mondásokat, melyek magvai lehetnek a Krisztus Istensége tagadásának. Mert ha az igaz, hogy nem lehetséges az, hogy itt e földön a Krisztusnak teste és vére a

rendeltetett eszközökkel osztogattassék, noha azt Krisztus ígérte és rendelte: én pro mea simplicitate nem látom okát, miért nem következék ebből az, hogy a Jézus Christus, a ki ígérte az Ő Szent teste, vére osztogatását ne legyen olyan igaz Isten, cui non sit impossibile omne verbum a mint szóll az Angyal, a kik azért azt lehetségesnek el nem hihetik, noha ígérte a Christus, hogy az Ő Szent teste, Szent vére a Vacsorában jelen legyen és osztogattassék is, Martir Péterrel azt merészlik ennek erősítettéseért mondani, hogy semmi erő által nem lehet, hogy egy test mindenütt lehessen. — Itélje meg bár minden keresztyén, nem hintnek-é oly magot, a melyből valaha a Krisztus Istensége tagadása nevelkedhetik, ha kiket pedig az örök Isten oly lelkiismérettel ajándékozott meg, hogy ilyen képtelenségre magokat nem bocsátják, azok magokra az én szavaimat ne is vegyék. Azok is a kik tudatlanul olyan értelemben vannak, értsék mi következhetik valaha belőle, ha az isteni gondviselés el nem távoztatja s óltalmazza magokat. Az Ur Vacsorája kenyerre változásából lett botránkoztató casusokat, kiket nehezten Patai uram hogy említettem, és tudományok s vallások változására valóknak itél, én számláltam csak e végre, hogy a Búi Praedicator ne csüggjön olyan igen ezen a nem szükséges ujitáson, a kit ő kegyelmek többnyire magok kárával hozza bé, hanem forduljon az előbbeni jó rendek tartására az Ekklézsiának, a melyből a féle botránkozások soha nem származtak. — Az országból való kitöröltetésre is írja ő kegyelme, hogy én méltóknak itéltem volna őket, de ott is a Tudományt inkább, hogy nem a személyeket kellett volna ő kegyelmeknek érteni. A ki bár ne is származott volna hazánkban, mind azokkal, a kik ezt ide hozzák, és a kik nagy keménységgel sokan tudatlanságból oltalmazták. Bizony nagyobb lelkünk csendességével szolgáltunk volna a mi kegyelmes Istenünknek, melyben gyakran háborítottunk meg, mint én a Búi Praedicatorról ez előtt, és im most magától is Patai uramtól. Ezeket értse Patai uram, ha immár Commentarius köl szavaimra, nem az elhitetett hallgatókról, hanem a tanítókról, és azoknak is vakmerőiről. Ha ő kegyelme Patai uram elő kéri a Búi Praedicatornak nekem irt levelét, mely oka és eredete ennek a Tragoediának, talál ő kegyelme nékem irt hasonló bucsuztatást előbb valót az enyimnél; ha azt vissza mértem a barátomnak szóval, cselekedetim felől békével eheti kenyerét. — Gyalázatosan tulajdonítja azt is ide nekünk Patai Uram, hogy mi Lutheranusoknak neveztetünk, nem veszi ő kegyelme észébe, hogy mi ennek a névnek sem találói, sem magunknak formálói, sem kívánói nem vagyunk, s tudjuk mi is, hogy az ellenkező felek nekünk, kik Lutherussal egyenlő értelemben vagyunk, gyalázatképpen tulajdonítják azt a nevezetet. De azért nem is szégyenljük Luthernek, mint az Isten Lelkének, az utolsó időbeli drága eszközének nevét elszenvendünk, s így neveztetünk jó lelkiismérettel. Mikor pedig

azt a nevezetet szenvedjük, nem vetjük akkor össze Luthert Christussal, hanem Calvinussal, avagy más ellenkező felek között való nevezetes emberekkel, s nem is keresztségünknek, hanem a mennyei tudomány felől való értelmünknek és vallásunknak tekintetéből szenvedjük a Lutheranus nevet. És ha ki meg kérd, ez két egymással ellenkező irás magyarázó Doctor Luther és Calvinus közül, melyiknek vagyok értelmén a mennyei tudomány dolgában? azt mondom, minden orcám pirulása nélkül, hogy Lutherén vagyok, nem a Calvinusén, s így a Calvinus követőihez képest igazán szenvedem, ha ki Lutheranusnak mond. Ábrahámról a hivek Ábrahám fiainak, Náthánáel, Jákóbról verus Israelitának nevezetik, nem azért, hogy ezek Ábrahámba vagy Jákóbban hittének volna, vagy azoknak nevében keresztelkedtek volna meg; hanem azért, hogy a hitben azoknak nyomdokokat követték, és álnokság benne nem volt. — Szent Pál Pharizeusnak mondja magát az Ananiás főpap előtt is elválasztja magát a Sadduceusoktól a feltámadás felől való tudományban, a mennyei tudomány tisztaságában nem egyező gyülekezetbeliek is neveztetnek így. Mert egy Nicolausról, ki felől emlékezet vagyon in actis Apostolicis, neveztetnek az ötöt követők Nicolaitáknak. Ma is mit árt ratione Confessionis ennyi tévelygések között emberről neveztetni? de távol légyen ratione baptismi, hogy valaki mástól kívánjon neveztetni, hanem csak a Jézus Krisztusról. Mi is tudjuk Szent Pálnak amaz reguláját: num Paulus crucifixus est pro vobis? minekutánna eléggé a Lutheranus névvel mind kegyelmeddel együtt Patai uram megnevetett és megcsúfolt volna, csak egyedül magamra teről osztán. Mivelhogy pedig ijesztett a Bűi Praedicator engemet az ostya tudományra következő felelettel, és intett levelében, hogy addig gondolkodjam tudományomról míg az a felelet meglészen, iránzom, hogy ijesztéssel akart a barátom el állatni tudományom mellől, azért én erre ez igékkel feleltem vala: oly értelemben légy barátom, hogy sem tölled, sem senkitől Magyarországon, akármely Calvinistától is bizony meg nem ijedtem soha, te nálladnál pedig nagyobbakkal volt ügyem éltében, kiknek mindazáltal, be dugta Isten általam szájokat igassággal, hogy gyalázatjokkal vesztében kellett hagyni pereket, és szavaimmal, tudományom igaz fundamentomához való álhatatos ragaszkodásomat, értettem kiktől voltak olyak, (bizony mondom most is fejjebb valók a Bűi Praedicatornál) kik el akartak vonni, de az örök Isten, az ő isteni erejét, az én erőtlenségemben vivén véghez, megtartott, hogy az igaz fundamentomon mind maig mozdulhatatlanul megmaradtam. Dicsekedem azon módon azért azzal, hogy még eddig Ő Szent Felsege, nem hagyott a tudománynak minden szelétől ide s tova hordoztatni. Mely igaz fundamentomokhoz való álhatatos ragaszkodásomat látván azok, a kik azoktól elakartanak szakasztani, félben hagyták törököt, így az én álhatatosságommal, gyalázatjokkal győzette-

tének meg azok az Istentől, kik vagy személyek méltóságával, vagy tudományok nagyságával akartanak elijeszteni, — tudományomnak s ez igaz értelme az én írásomnak. — De, hogy tökéletességgel a földre tiporhasson Patai uram, csufolásával vonza ezt az én mondásomat, valami tudománybeli nagy bölcsességgel való dicsekedésemre. Csoda, mely igen megcégérez ő kegyelme, mintha csak ő kegyelme volna az, a ki tudná amazt: quae doctissimus mortalium novit, minimum est eorumque ignorat — Soha nem vólt, nincs is az az ember, a ki aféle bölcs tudományokkal való hánkódásomat hallotta volna, tudtam én is amazt: laudet te os alienum, et non tuum, s tudja az Isten, hogy soha csak ingyen sem vadásztam ezt soha; ha ifjui esztendőmben, mig valami serkendezése lehetett volna elmémnek, eféle hánykódástól magamat mególtalmaztam, nagy dolog, hogy öreg ember lévén, elhihette ezt én felöllem Patai uram, most mikor immár én is megkezdtém korosodni, és mikor mind az idő, mind a sok bú, mindennek felette testemnek szüntelen fájdalmi és sok nyavalyái (kikből való kifejtözésemet magam is eszembe vettem, hogy halálommal érem) elmém erejét, ha mi vólt volna is, elfogyatták. Így kellett volna Patai uramnak gondolkodni; de ám menjen el ő kegyelme véle, ha mi dicséretet az én megcsufolásomból nyert, tartsa ragadományoknak. — Nyilván látom, hogy, ha az én igaz egésséggel ejtett mondásomat el nem fordította volna az én értelmemtől, az iránt nem talált volna engem megcsufolásra való alkalmatosságot; én azzal az én alkalmatosságommal, kivel az én uramban, Istenemben dicsekedtem a Búti Praedicatornak irt válasz levelemben, nem szégyenlek ezután is háláadással dicsekednem és kérnem az én Istenemet, hogy életem fogytaig is ebben a tudománybeli tisztaságban tartson meg ő Szent Felsege. Mert kívánok ő Szent Szine eleibe e Tudományban állanom. Csúfoljon és nevéssen a kinek kedve vagyon hozzá, hiszem bizony, hogy az, a ki elkezdette bennem a jó munkát, véghez is viszi mind a Jézus Krisztus napjáig, hanem ha nyomorult törődöttségemnek, több galibájához járulna most ez is, hogy a kasza törői tökétől féltemben, tudományom tisztasága mellől elállanék; próbálja meg a ki elfutamtathat mellőlle, és ha véghez viszi, akkor dicsekedjék. Ez én megcsufolásomnak alkalmatosságából mondja azt is ő kegyelme, hogy kivontam kardomat, és duplicata protestatione offeral ő kegyelme valami beszélgetésre rendeltetett generalis Synodust, a hol ő kegyelme választ akar énnékem tenni. Az illendőképpen való Synodust én magam nem futom, abban az én tudományomról vallást tenni, ha valakinek épületére látom fordulandónak, bizony nem szégyenlem. Engem is illet amaz Apostol mondása: Estote parati ad respondendum cuilibet quaerenti rationem fidei vestrae. De tudom a mint a választ kezdte tenni Patai uram, hogy amaz mondása: szóljunk, beszéljünk Atyafiságos szeretettel, másra for-

dulott, ahol félőlem nélkül feljebbvalóknak méltósága meg nem tartóztatván, mind Actor, s mind judex, egy ember léssen. Énnékem úgy tetszik, hogy kegyelmed is szokott Superintendens uram generalis és libera synodust convocálni, nem titkon hanem nyilván, ha kinek mi beszélgetése van, megtalál ott mind engemet, s mind más atyámfiat. Hozza oda a barátom a kaszatörő tőkét, választ kell tennünk a mi reménységünknek okáról. Vaj! bizony olvastuk mi is valaha, mind ennyi tudatlanságunkban azt, a mit mond az Istennek Fia: quicumque negaverit me etc. s ottan erre mi is bár ingemináljuk a protestatiót. Nem esmerem még most az alatt a kéntelenség alatt magamat, hogy vagy én, vagy más Atyámfia kénszeritessék az ő kegyelme Synodusa eleiben, ad reddendam rationem factorum menni. Kardomat pedig, elhídjé bár Patai uram, hogy kivontam nem most először, hanem még ezelőtt húsz esztendővel, attól fogva el sem tettem, hanem vitézkedtem az Urnak hadában az ördög, világ és sok tévelygések ellen az én vékony értékem és erőm szerint, szándékom bizony az, hogy míg az erőm és alkalmatosságom el nem fogy, ezután is azt cselekedjem, Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero. Volnának még többek is, kikről írhatnék Patay uram irásába, de olyak, kikkel kegyelmed is jó óráit elmulattatni nem kívánom. Még egy periodust nem hagyok el, hanem arra is megfelelően elvégeztem kegyelmed előtt való mentséget. Azt írja ő kegyelme a Bűi Praedicator, nem tud annyit az akasztaláshoz, mint ő kegyelme, értvén engemet Zvonorits Mihályt. Micsoda akasztalás legyen ez, gondolkodtam felőlle: mert látom hogy gyűlölséges haragból gyalázatombra emlegeti ezt az akasztalást. Ha azért az akasztalást verbo tenus érti a bizott Uram, nem tudom a Bűi Praedicator mennyire mehet annak értelmében: mert attól én semmit nem értettem erről, magam felől nyilván tudom, hogy soha az akasztalásért apród esztendőt nem töltöttem, sem akasztalásommal kenyeret nem kerestem, én abban Patai uramnak semmit nem szolgálhatok, ha csak valamennyit ért is a Bűi Praedicator hozzá, oda tartson ő kegyelme, akasztaltasson azzal, ha annak értelme sem elég, gondolkodjék felőlle, talán közelebb is talál akasztalót magához. Ha pedig nemzetiségem alacsonyságát akarta megjegyezni, ez akasztalásnak igéjével azzal meg nem bántott, tudva vagyon sok jámbornál az én nemzetségem jámborsága, Istentől rendeltetett igaz munkájával való élete keresése, abban Ő Szent Felsege áldása, kinek még most is jelei vannak és emlékezeti, noha több 28 esztendejénél hogy az én Atyám elnyugodt az Urban. Hogy pedig nemzetiségemben, alacson állapotú emberek vóltanak, nékem az materiám, hogy dicsőitsem háláadással Istenemet, ki az én alacsonságomban megemlékezvén róllam, tett Ő Szent Felsege maga szolgálójává, és az ő isteni titkainak sáfárává. Nem is ártott nemzetiségem alázatosága nékem az én hivatalomban semmit még eddig valahol laktam és

valahol szolgáltam, tudom mindenütt oly tisztességes emlékezetet hagytam utánnam, hogy ezután is, ha szükségem lenne szolgálatomra, meg nem unattatnám tőllök. Mert nem volt köztök az én munkám is haszontalan az Urban. Mennyire ment pedig Patai uram is nemzetsége nagyságával, maga tudja, én bizony csak hirrel sem hallottam, hihető, hogy nem volt minden nemzetsége Superintendens. Itélje kegyelmed Superintendens uram, ha el nem mondanák-e ezek is amaz; nonne hic est Fabri Filius? avagy mint Szent Márk írja: nonne hic est Faber? Filius Mariae et scandalisabantur in eo. Bóldog Isten! nagy dolog, hogy ez a világ mindenkor csak a Magnificumra tátja száját. Miért nem gondolkodott inkább arról Patai uram, hogy ugyanez szokása Istennek, hogy az ő dicsőségét kisdedeknek szájok által vigye véghez, avagy amarról: quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes, et: infima mundi elegit Deus, ut confundat fortia et ignobilia mundi, et contemtibilia elegit Deus, et ea, quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret, ut ne gloriatur omnis caro in conspectu ejus ut scriptum est: qui gloriatur in Domino gloriatur. Ha erről gondolkodott volna, e megcsufolásomra választ maga talált volna magának. A kivel légyen vége az én kegyelmed előtt való magam mentségének, ha az ellenkező felek miatt nyughatom, mert nékem, látja Isten, semmi kedvem nincs semmi eféle patvaros versengéshez, csak lehetne nyugodalmom, a mi üres időm maradhatna szolgálatomtól, hasznosb munkával tudnám eltölteni. Isten éltesse és tartsa meg kegyelmedet.

Psalmo 9. v. 20.

Exsurge Domine! ne confortetur homo, judicentur gentes in conspectu tuo, ut non apponat ultra magnificare se homo super terram.

(Vége következni fog.)

Meg kell jegyeznünk, hogy e forrás értékü becses közlemény, itt a dunántuli ref. egyházkerület régi eredeti jegyzőkönyvéből vett teljesen szakértő másolat után van adva. Ugyanazért, ha netalán több évtizeddel ezelőtt Wilfinger soproni evan. lelkész vagy más valaki, közlötne volna is ezeket valahol a Gamauf gyűjteményéből: itt egy másik és pedig teljes hitelü forrásból lévén közölve, hitünk szerint méltán helyt foglalhat.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az esperestek és szuperintendensek évi jelentései.

Néhány év óta nálunk is szokásba kezd jöni, hogy az esperestek és szuperintendensek, évenként legalább egyszer tüzetes jelentést tesznek az egyházmegye, illetőleg kerület állapotáról. Igen helyes, tanulságos és elmulthatlanul szükséges teendő ez, amely külföldön már régóta szokásban van. Talán nem fog sértésnek vétetni azon ohajtás egyszerű

kifejezése, vajha a mi jelentéseink is, ne szorítkoznának főleg vagy egyedül az anyagi viszonyokra, amelyek a protestans egyházi élet mezején, mindenkor alárendelt értékűek; hanem terjeszkednének ki és pedig tüzetesen, azon jelenségekre is, amelyekből a vallásos életre, a közerkölcsiségre s épen magára a felekezeti jellem miként állására biztosan lehetne következtetni. Szabad legyen csak egyszerűen emlékezetbe hozni pl. az eféléket: törvénytelen gyermekek, konfirmáltak, áttérők, vegyes házások s ezek közül nem nálunk esküvők, reversalist adók, templomba járók, urvacsorájában részesülők, ünneprontók, visszas és törvénytelen házások, egyházi szertartás nélkül temetkezők, polgári fenyítés és büntetés alá esettek s több efélék száma s számaránya; uralkodó bűnök, babonák, felekezeti elveinkkel ellenkező szokások; — az egész iskolaügy különböző szempontok szerint, egyházi és iskolai irodalom, egyletek stb. Ezekután jöhetnének aztán az anyagi ügyek. Mindezekről érdekes lehetne a puszta számszerűnti rovatos kimutatás is; ámde nekünk csak ezzel megelégedni nem lehet; elmulthatatlanul ki kell mutatni, és pedig a lehető leghitelesebb forrásokból a tények okait és hatását is. Mindenkor leverőleg hatott reám, midőn láttam, hogy itt vagy amott, néha még a felsőbb tanintézetekről is puszta rideg számokkal és rubrikákkal tétetett jelentés. Hiszen ennél még a hortobágyi pásztor ember is többet mondana, ha megkérdeznék a gulya állapotáról: megmondaná nev. hogy milyen volt az időjárás és a mező, volt-e valami uralkodó betegség. stb. stb. Az említett minőségű szuperintendensi jelentésekből nagyon sokat lehetne tanulunk; láthatnók, hogy hol van hanyatlásban, hol emelkedésben egyházi életünk, s hogy vajjon igaz-e az, amit sokan busan sejtenek, hogy a magyar reformátusság évről évre fogy?

Államsegély a bajorországi protestans egyház számára.

Dr. Silbernagel I. az egyházjog tanára a müncheni egyetemen, 1870-ben bocsátott közre egy terjedelmes munkát a bajorországi különböző egyházak állapotáról. Érdekes tudni e mű 435-dik lapjáról a következőket: Az 1867-dik évi népszámlálás szerint a bajorországi protestansok száma 1,326,937 volt. Államsegély ezen protestansoknak tisztán egyházi szükségéire, tehát nem értve pl. az erlangeni egyetemet s az alsóbb iskolaiakat, — az országgyűlés megállapítása szerint, egy évre 599,827 frt volt, nev: az egyházi főtanács fentartására 28,480 frt, három altanács 41,583 frt; templomokra, parókiákra 217,964 frt; Rajnáninni lelkészek fizetésének javítására 144,532 frt; pfalzi lelkészek javára 58,540 frt; pótlék a dékánoknak 6150 frt; országos zsinattartási költség 13,400 frt; lelkészi özvegyek s árvák javára pótlék 56,076 frt; lelkészek nyugdíjazásának alapjául 12,000 frt; lelkészek nagykoru árvái javára 800 frt; szegény lelkészeknek adófizetés végett kölcsönül 6,802 frt; rendkívüli szükségekre pl. orgonák, órák, harangokra stb. 10,000 frt. — Pótlékul ide jegyezhetem még, hogy Bajorországban a lelkészi fizetés minimuma 900 frt, amely a szolgálati időpótlékkal együtt 1,400 frtig emelkedhetik. Ha az egyes gyülekezetektől nem telik, az állam évről-évre rendszeresen kipótolja a fizetést a nevezett fokig.

1874—75-ben, kevés híján 500 ezer frtot fizetett az állam e célra. Jegyezzük meg, hogy a bajor forint anyi, mint 85 kr. osztr. értékben. — Kérem, gondolkozzanak egy kissé ezen adatok stb. felett a lelkésztársak, mert a mai időben már, más emberfia aligha gondolkodik az ilyenekről, számítsák ki, s gondolják el, hogy népességünkhöz s a mult századokban erőszakkal elvett, de az evangélikus rendek által még 1791-ben is visszakövetelt egyházi javainkhoz képest, milyen segély illethetne minket méltányosan az államtól, amelynek bizonynyal a bajor protestans lelkészek sem tesznek több irodai és másféle szolgálatot, mint mi jelenleg teszünk?? Nem arról van szó, hogy az autonomiát pénzért eladjuk; hanem arról, hogy követeljük azt amit a jogegyenlőség és viszonyosság törvényes elvéneffogva s más művelt országok példája szerint követelhetünk. Népünk nagyon sok helyütt nem birja már a magasabb egyházi és iskolai adózást. Ezelőtt pár héttel is hallottam hirt, egy általam is ösmert derék tiszta magyar ref. gyülekezetről, amely a nagy egyházi adó miatt állítólag pápistává akart volna lenni. — Magát az egységes egyházalkotmányt is ugy kellene tervezni, hogy annak életbe léptetése és szilárd fentartása semmiféle új adóikvetést ne kívánjon. Hol veszünk mi pl. csak 20—30 ezer frtot évenként, egy állandó egyházi főtanács fentartására?

Helyreigazítás a h-szoboszlai gymnáziumra nézve.

A legilletékesebb helyről örömmel vettük az értesítést, hogy H.-Szoboszlón, a polgári iskolával kapcsolatos gymnázium mint gymnázium, ma is épen oly református hitfelekezeti mint volt ezelőtt; egyházmegyei felügyelet alatt áll stb; az egyházkerületi névtárba csupán a gymnáziumi tanulók száma van felvéve s csak a kapcsolt polgári iskola a községi. Vajha ezelőtt is láhattuk volna ezt valahol világosan kifejezve! Adja Isten, hogy az intézet, mindkét rendeltetésnek kellően megfeleljen s benne a szükséges egység és összhangzat ne hiányozzék soha! Az öreg Józsa páter ugyan, Szoboszlónak egyik nem rég elhunyt kedélyes lelkésze, aki Phoedrust könny nélkül tudta s folytonosan idézte, aligha meg nem jegyezné az ily összeköttetésre: Nunquam est fidelis cum potente societas. De hagyjuk ezt s legyen szabad alkalmoszerüleg, a szoboszlai nem régi lelkészekre vonatkozólag egy pár adatocskát felemlítenem, amelynek talán vehetik némi hasznát azon igentisztelt utódok, akik, amint örömmel hallám, a szoboszlai ref. egyháztörténetének megírásán fáradoznak. Az említett Józsa János, 1832-ben, apriltól szeptemberig, Ciceronak De Oratore című remek munkáját nagy gonddal egészen magyarra fordította. Sajat tiszta kézírata birtokomban van. Szintén birtokomba került a közelebbi napokban Szoboszló másik derék papjának Lukács Istvánnak, akitől Énekes könyvünkben több szép ének van, egy sajátkezü kézirat kötete, amely jénai egyetemi jegyzeteit, akadémiái utleírását, naplóját stb. tartalmazza. Használatra szívesen szolgálók velök. — A mult idők ref. lelkészeitől nagy számu ily kéziratok maradtak fen. Ne engedjünk ezek közül semmismisülni egyetlenegy sem!

Rövid irodalmi szemle és könyvészet.

Ezuttal a következő, hozzánk beküldött irodalmi jelenségekről tehetünk jelentést:

Emlékbeszéd Kálvin felett. Tartotta Genfben Merle d' Aubigné, franciából fordította s történeti bevezetéssel ellátta Balogh Ferenc. Debrecen. Csáthy K. bizománya. 1878. Nagy 8r. 60 l. Diszes kiállítás. Ára 40 kr. Kitünő szép fordítása a magasztos tartalmu lelkesítő műnek, igen tanulságos jeles előszóval. Siessenek a lelkész, tanár és tanító urak minélelőbb megszerezni és mennél számosabb világi hitfeleink által is megszereztetni e művet, amelyből láthatják hogy mit köszönhet a mai művelt népek szabadsága Kálvinnak, akinek neve és emlékezete iránt, vajha mi magyar reformátusok is őszinte hálával s kegyelettel viseltetnénk!

Megjelent a Somogyi Ede által szerkesztett Magyar Lexikonnak 10-dik füzete is, mely Asuncion végződik. Ennek melléklete: Ausztria Magyarország vallásfelekezeti térképe. E füzet bezárja az első kötetet.

Templomi szószék. Közönséges, alkalmi és ünnepi egyházi beszédek. Irta Madarász Imre karcagi ref. lelkész. Karcag. Spitzer. 8r. 208 l. Ára 1 frt 30 kr.

Protestáns halotti bucsuztatók. Szerkeszté Homonnay József ref. tanító. Budapest. Kókai. 8r. 77 l. Ára 66 kr. -- Vajha erőt vennének már az illetők magukon s hagynák el végképen ezeket a szerencsétlen bucsuztató rigmusokat, amelyek a föld kerekéségén egyetlenegy ref. egyházban sincsenek már szokásban s nálunk is el vólnának tiltva a Geleji Katona kánonok által.

A nagyenyedi ev. ref. Bethlen-főtanoda 1877/8. tanévi értesítője. Kiadta az Igazgatóság. Kolozsvár. 8r. 86 l. Tanulók száma a négy elemi osztályban 187, a gymnasium hat osztályában 276, legtöbb a másodikban, t. i. 66, legkevesebb az ötödikben, t. i. 27; a kétéves bölcsészeti tanfolyamban 39, a négy éves hittanban 47, a három éves tanítóképezdeiben 25.

Megjelent a Zsigmond Sándor h.-szoboszlai ref. lelkész által tervezett s Debrecenben Kutasi Imre által nyomott Tiszántúli ref. egyházkerületi térkép is, egy nagy iven, célszerű statisztikai táblázatokkal pótolva. Ára 1 frt. Ajánljuk az illetők szives figyelmébe és pártfogásába. Most már kényelmesen kerekíthetjük ki magunknak az új püspökségeket és esperességeket, a segédlelkész urak pedig az ekklesiákat, ... a papiroson. Ha e térkép első kiadása hamarjában elfogy s másodikra lesz szükség, talán nem lesz rossz legalább a jelesebb országutakat felvenni, a lelkészi fizetéseket pedig nagyon gondosan revideálni, vagy inkább egészen elhagyni, mert nagyon nehéz azokat pontosan megállapítani Sok lelkésztárs nagyon megjárna, ha a finánc e térképet kizsákmányolná, pedig a mai szabadelvű korban kitelhetik tőle ez is, sőt még azt is mondhatja tán hozzá, hogy ő az itt közlött adatokat, bizonyos okoknál fogva hivatalosoknak veszi. Egyéb megjegyzéseket most mellőzünk.